

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ความตระหนักในด้านคุณธรรมของผู้เรียนวิชาความรู้คู่คุณธรรม (RU 600) ครั้งนี้ มีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้
2. แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม
3. แนวคิดเกี่ยวกับความตระหนัก
4. การส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษา
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 5.1 งานวิจัยภายในประเทศ
  - 5.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้

ความหมายของความรู้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 232) ให้ความหมายของความรู้ว่า เป็นสิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติ และทักษะ ความเข้าใจหรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ และองค์วิชาในแต่ละสาขา

ยีน ฌูว์รวรรธ (2543, หน้า 110) กล่าวว่า ความรู้เป็นการใช้สารสนเทศเป็นฐานในการสร้างให้เกิดการคิดและตัดสินใจ

นำทิพย์ วิภาวิน (2546, หน้า 43) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความรู้เป็นผลที่ได้จากการเรียนรู้ เกิดจากความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ เป็นความสามารถในการระลึกรู้จักออกในสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ความรู้ที่แต่ละบุคคลมี คือ ความรู้รอบตัวและความรู้ในแต่ละสาขา

วิชาชีพ ความรู้ที่องค์กรสร้างขึ้นหรือต้องการใช้ในการพัฒนาองค์กรให้ดียิ่งขึ้น คือ ความรู้ใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องมีวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของคนให้เพิ่มพูน อยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสวงหาความรู้โดยการอ่านและการคิด

ดาเวินพอร์ต และพรูสแอก (Davenport & Prusak, 1998, p. 2) ให้ความหมายไว้ว่า ความรู้ คือ การผสมผสานระหว่างประสบการณ์ คำนิยาม ความรอบรู้ในบริบท และ ความรู้แจ้ง เพื่อเป็นกรอบในการประเมินค่า เป็นการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ เดิมกับสารสนเทศใหม่ ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ สำหรับในแง่ขององค์กรนั้น ความรู้มักจะ ตั้งสมในรูปของเอกสาร รวมถึงที่สั่งสมอยู่ในกระบวนการทำงานหรือการปฏิบัติงาน ตามบรรทัดฐานขององค์กร

ทิวานา (Tiwana, 2000, p. 5) ให้ความหมายไว้ว่า ความรู้ คือ สิ่งที่เปลี่ยนแปลง ได้โดยการอาศัยประสบการณ์และการนำมาประยุกต์ใช้

ยามาซากิ (Yamazaki อ้างถึงใน สำนักงาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2548ข, หน้า 8) ให้ความหมายของความรู้ว่าเป็นสารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิด การเปรียบเทียบเชื่อมโยงกับความรู้อื่น จนเกิดความเข้าใจและนำไปใช้ในการสรุป และการตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยไม่จำกัดช่วงเวลา

จากข้างต้นสรุปได้ว่า ความรู้ หมายถึง สิ่งที่ได้จากประสบการณ์ การศึกษาเล่าเรียน ทั้งจากการปฏิบัติ การได้ยินรับฟัง ตลอดจนสารสนเทศ จนเกิดความเข้าใจแล้วนำมา สร้างเป็นแนวคิดและการตัดสินใจ

ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้

ทฤษฎีความรู้เป็นศาสตร์ทางปรัชญาที่ว่าด้วยธรรมชาติและขอบเขตของความรู้ เป็นต้นว่า ความรู้คืออะไร ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร คนเรามีความรู้อะไร และเราจะรู้ได้ อย่างไรว่าเรามีความรู้ ดังที่มีนักปราชญ์ต่าง ๆ ได้กล่าวไว้ พอสรุปได้ดังนี้

ทฤษฎีความรู้ของโสเครตีส (Socratis) ทฤษฎีนี้ได้ปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่อง *Euthyphro* ที่เป็นการสนทนาระหว่างโสเครตีส (Socratis) และยูโทโฟ (Euthyphro) การสนทนาดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า การสนทนาโดยการผลักดันนิยามคำถาม-ตอบ อย่างมีเหตุผลทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เรียกว่าเป็นกระบวนการวิภาษวิธี (dialectic

method) การสนทนา การวิพากษ์ และตรวจสอบกันเป็นระยะ จะทำให้สามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง เช่น “ความยุติธรรม (justice) คืออะไร” “ความงาม (beauty) คืออะไร” หรือ “ความดี (goodness) คืออะไร” เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เป็นรูปธรรม (สมบัติ จันทรวงศ์, 2551, หน้า 6-7)

โสเครตีส เป็นบรมครูคนแรกของกรีกที่คิดค้นและนำเอาวิธีการสอนแบบใหม่มาใช้และเป็นผู้ให้กำเนิดศาสตร์แห่งการตั้งคำถาม ทำให้ผู้ถูกถามรู้จักขบคิดหาเหตุผล รู้จักจัดระเบียบของความคิดของตนให้เป็นประโยชน์ จนกลายมาเป็นความรู้ในที่สุด โสเครตีสเชื่อว่า การกระทำที่ดีย่อมเกิดจากความคิดที่ดี และความคิดที่ดีต้องเกิดจากความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และได้ย่ำถึงเรื่องจริยธรรมว่า ความรู้คือคุณธรรม มนุษย์จะเป็นคนดีไม่ได้หากขาดความรู้ ความรู้ในที่นี้มีได้หมายถึงความรู้ด้านวิชาการต่าง ๆ แต่หมายถึงความรู้ที่จำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิต (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, 2542, หน้า 43)

ทฤษฎีอนุমানนิยมของคานท์ (Kant) เป็นความรู้ที่เริ่มจากประสบการณ์และการคิดหาเหตุผลรวมกัน ประสบการณ์ดังกล่าวเป็นประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ส่วนการคิดหาเหตุผลเกิดจากความรู้ความเข้าใจจนสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์ได้ (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, 2542, หน้า 129)

นอกจากนี้ คานท์ ยังได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงการเกิดความรู้ โดยอาศัย 2 สิ่ง ซึ่งเป็นตัวสัมพันธ์กับความรู้จริง สิ่งแรกได้แก่ เนื้อหาของความรู้ ที่เรียกว่า วัตถุดิบ (raw materials) ซึ่งจะหล่อหลอมเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ แต่ตัววัตถุดิบเองไม่ให้ความรู้อะไรเลย สิ่งที่สองได้แก่ รูปแบบของความรู้ ซึ่งเป็นเหตุผลอันมีอยู่ในจิต นั่นคือจิตใจเรามีคุณสมบัติหลายอย่างอันมีอยู่เดิม ได้แก่ ความคิด (concept) การเข้าใจ (understanding) การจัดประเภท (categorization) เวลา (time) สถานที่ (space) ซึ่งจะทำให้หน้าที่เป็นตัวสังเคราะห์ตามแบบและเงื่อนไขอย่างเป็นระบบ (ฟิลิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์, 2546, หน้า 33)

ทฤษฎีความรู้ของพุทธปรัชญา เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ภายนอกและการพิจารณาหาเหตุผลด้วยการคิดวิเคราะห์ คิดแยกแยะ จนสามารถรู้ความจริงอย่างแท้จริง ประสบการณ์ภายนอก ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน การฟังคำบรรยาย/คำสอน และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ส่วนการพิจารณาหาเหตุผลแยกเป็นขั้นต่ำกับขั้นสูง การพิจารณาหาเหตุผลในขั้นต่ำ

ใช้หลักตรรกศาสตร์ ส่วนในขั้นสูงเป็นการฝึกจิตให้เป็นสมาธิจนสามารถทำลายอคติและอัตวิสัยได้ (ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์, 2542, หน้า 248)

ทฤษฎีความรู้ตามแนวคิดของเคน (Kane) เคนยึดแนวคิดของโพลานยี (Polanyi) ที่ว่าความรู้เป็นความสามารถในการจดจำ ซึ่งอาจจะโดยการคิด การได้เห็น ได้ยิน หรือได้ฟัง ความรู้นี้เป็นขั้นตอนหนึ่งของการเรียนรู้ ประกอบด้วยคำจำกัดความหรือความหมายข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง วิธีการแก้ไขปัญหา และมาตรฐาน เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ความรู้เป็นเรื่องของการจำได้ ระลึกได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้ความคิดที่ซับซ้อนหรือใช้สมองมากนัก (Kane, 1984, p. 238)

จากทฤษฎีความรู้ดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ การคิดหาเหตุผล พิจารณาด้วยการคิดวิเคราะห์เป็นความสามารถในการจดจำ การระลึกได้จากสิ่งที่ได้ยิน ได้เห็น

ระดับความรู้ (levels of knowledge)

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องระดับความรู้มีหลายแนวคิด ทั้งตามหลักพุทธปรัชญาและตามแนวคิดของนักการศึกษาต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระดับของความรู้ตามหลักพุทธปรัชญา ตามหลักพุทธปรัชญา การรับรู้ของบุคคลสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ ดังนี้ (ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์, 2542, หน้า 250-251)

1. ความรู้ระดับวิญญาน (consciousness) เป็นความรู้ระดับพื้นฐาน คือ การรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ผลจากการรับรู้ทำให้ผู้รับรู้รู้สึกพอใจหรือไม่พอใจก็ได้
2. ความรู้ระดับสัญญา (perception) เป็นความหมายรู้อารมณ์ ที่เกิดจากการจำได้ เพื่อเป็นฐานในการรับรู้ระดับสูงขึ้นไป
3. ความรู้ระดับทฤษฎี (dogmatism) เป็นความรู้ที่ได้มาจากการกลั่นกรองเป็นความคิดของตน จนเป็นความเห็นหรือทฤษฎี ซึ่งอาจจะมีหรือไม่มีเหตุผลก็ได้
4. ความรู้ระดับญาณ ปัญญา หรืออภิญญา (intuitive insight) เป็นความรู้ที่ทำให้มองเห็นธรรมชาติอันแท้จริง เกิดจากการหยั่งรู้ โดยไม่ได้นำความคิดเห็นส่วนตนมาประกอบการพิจารณา อาจกล่าวได้ว่า ความรู้ระดับนี้เป็นความรู้ระดับสูงสุดที่ทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของตนได้อย่างสิ้นเชิง

ระดับความรู้ตามแนวคิดของควินน์ (Quinn) (อ้างถึงใน สำนักงาน ก.พ.ร. และ สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2548ก, หน้า 16; Jones, 1991) ควินน์ ได้แบ่งระดับความรู้ ออกเป็น 4 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. รู้ว่าคืออะไร (know-what) เป็นความรู้ที่ได้รับมาจากการเรียน การเห็น หรือ การจำได้ คือ การได้ความรู้ที่เป็นทฤษฎี
2. รู้ว่าเป็นอย่างไร/รู้วิธีการ (know-how) เป็นความสามารถที่จะนำความรู้ไป ประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม
3. รู้ว่าทำไม/รู้เหตุผล (know-why) เป็นความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้ง มีเหตุผล สลับซับซ้อนขึ้น สามารถนำไปแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้
4. ใส่ใจกับเหตุผล (care-why) เป็นความรู้เชิงสร้างสรรค์ที่คิดขึ้นมาเอง สามารถ นำไปสู่ความสำเร็จได้

ระดับความรู้ตามแนวคิดของเอ็ดวินสันและมาโลน (Edvinsson and Malone) ซึ่งได้แบ่งความรู้ ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ (Edvinsson & Malone, 1997, pp. 10-15)

1. ความรู้ที่ชัดแจ้ง (explicit knowledge) เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล สามารถ รวบรวมและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ได้ เช่น หนังสือ คู่มือ เอกสาร และรายงาน ต่าง ๆ ตลอดจนสามารถเข้าถึงได้ง่าย
2. ความรู้ที่แฝงอยู่ในคน (tacit knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวคนแต่ละคน เกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ หรือพรสวรรค์ ซึ่งถ่ายทอดออกมาเป็นเอกสาร ภายลักษณ์อักษร ได้ยาก สามารถแบ่งปันกันได้ เป็นความรู้ที่ทำให้เกิดการได้เปรียบใน การแข่งขัน

ระดับความรู้ตามแนวคิดของบลูม (Bloom) บลูม ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ หรือพุทธิพิสัย (cognitive domain) ของคนว่าประกอบด้วยความรู้ตามระดับต่าง ๆ รวม 6 ระดับ จากความรู้ในระดับต่ำไปสู่ความรู้ในระดับที่สูงขึ้นไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (A Committee of College and University Examiners, 1956)

1. ความรู้ (knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถจำและระลึกสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้วที่ เป็นอิสระแก่กันได้ โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นรูปธรรม และที่เป็นนามธรรมง่าย ๆ ความสามารถ

ในการจัดระบบข้อมูลและปรากฏการณ์ เพื่อนำมาศึกษา นำเสนอ ตีความ และขยายความ รวมทั้งการใช้ภาษาพูดและภาษาเขียนที่ถูกต้อง บอกกระบวนการและแนวโน้มของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การจำแนกหรือจัดประเภท บอกมาตรการและวิธีการต่าง ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์ สำนวน สัญลักษณ์ หรือข้อเท็จจริงบางประการ

2. ความเข้าใจ (comprehension) เป็นความรู้ที่สามารถแปลความจากระดับรูปธรรมไปสู่ระดับนามธรรม สามารถตีความ และขยายความเรื่องี่อ่าน รวมทั้งสามารถสรุปความ แยกแยะ และบอกผลลัพธ์ที่เกิดจากข้อมูลและข้อเท็จจริง

3. การนำไปปรับใช้ (application) เป็นความสามารถในการนำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์ใหม่หรือเมื่อเผชิญปัญหาใหม่ สามารถแก้ปัญหาโดยใช้หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เรียนรู้มา สามารถบอกได้ว่าทำไมการแก้ปัญหาจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

4. การวิเคราะห์ (analysis) เป็นความสามารถในการแยกแยะความรู้ แนวคิด หลักการ หรือทฤษฎีออกเป็นส่วน ๆ หรือเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ได้ และสามารถบอกความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ หรือองค์ประกอบดังกล่าวได้

5. การสังเคราะห์ (synthesis) เป็นความสามารถในการนำแนวคิดหรือกระบวนการที่แยกส่วนกันอยู่มารวมกันให้เป็นรูปแบบหรือ โครงสร้างใหม่ ที่มีความคิดสร้างสรรค์ เพื่อแสดงสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมได้

6. การประเมินผล (evaluation) เป็นความสามารถในการประเมินความถูกต้อง ที่เกี่ยวกับค่านิยม ความคิด ชี้นำงาน วิธีการ ฯลฯ ที่ต้องใช้เกณฑ์และมาตรฐานต่าง ๆ เป็นฐานในการพิจารณาให้ถูกต้อง มีประสิทธิภาพ ประหยัด และดีที่สุดใน การประเมินผล อาจจะเป็นทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

ระดับความรู้ดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ความรู้นั้นถูกจัดเป็นระดับต่าง ๆ จากระดับพื้นฐานจนมาสู่ระดับความรู้ความเข้าใจ การนำไปปรับใช้รู้จักวิเคราะห์ แยกแยะองค์ประกอบที่เป็นเหตุเป็นผลต่าง ๆ ได้ และสังเคราะห์ให้เกิดรูปแบบที่มีความคิดสร้างสรรค์ตลอดจนการประเมินผลในที่สุด

รูปแบบของการเรียนรู้

การเรียนรู้มีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนพร้อมที่จะรับรู้และเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อการรับรู้และลงมือปฏิบัติ จนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ที่เน้นพัฒนาการทางธรรมชาติ การเรียนด้วยตนเอง หรือการเรียนรู้แบบผสมผสาน ทำให้เกิดการรับรู้และเชื่อมโยงความคิด เกิดความคิดสร้างสรรค์ การเรียนรู้มีหลากหลายรูปแบบดังนี้

การเรียนรู้ตามองค์การ UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education องค์การ UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education (2002, pp. 23-26) ได้แบ่งการเรียนรู้ออกเป็น 4 แบบ ซึ่งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้เรียนพร้อมที่จะรับรู้สิ่งใหม่ ๆ ดังต่อไปนี้ Learning to know คือ การเรียนรู้เพื่อที่จะรับรู้ Learning to do คือ การเรียนรู้เพื่อที่จะลงมือปฏิบัติ Learning to be คือ การเรียนรู้ที่นำไปสู่การกระทำจนกลายเป็นนิสัย เป็นตัวตนของเรา หรือเป็นคนที่เราต้องการจะเป็น เช่น เป็นผู้นำที่ดี และ Learning to live together คือ การเรียนรู้ที่นำไปสู่ความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้

การเรียนรู้ที่เน้นพัฒนาการตามธรรมชาติ (natural enfoldments) เนื่องจากธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ และแสดงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและความพร้อมของเด็ก การใช้สื่อที่เป็นของจริงในการสอนจะช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ดี การให้ผู้เรียนได้เล่นก็สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ เพราะผู้เรียนยังอยู่ในวัยเล่น การจัดการเรียนรู้ตามแนวนี้จึงพิจารณาระดับอายุของผู้เรียนเป็นหลัก เน้นการจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่แตกต่างกับของผู้ใหญ่ และยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ ให้เสรีภาพแก่ผู้เรียน ได้เรียนรู้ตามความต้องการและความสนใจของตน (ปรีวัตร เชื้อนแก้ว, 2550)

การเรียนรู้ที่เน้นการรับรู้และการเชื่อมโยงความคิด (apperception) การเรียนรู้เกิดจากแรงกระตุ้นจากภายนอกหรือสิ่งแวดล้อม ผู้เรียนต้องได้รับประสบการณ์ผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 และความรู้สึก การให้ผู้เรียน ได้ดีความหรือแปลความจากการสัมผัสและความรู้สึกดังกล่าว และให้เชื่อมโยงความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ จะช่วยทำให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องที่เรียนได้ดียิ่งขึ้น (ปรีวัตร เชื้อนแก้ว, 2550)

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	
ห้องสมุดฯวิจัย	
วันที่ 10	ก.ย. 2555
เลขทะเบียน	938363
เลขเรียกหนังสือ	

การเรียนรู้ที่มีความหมาย (meaningful learning) การเรียนรู้จะมีความหมายต่อผู้เรียนหากการเรียนรู้นั้นสามารถเชื่อมโยงกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ผู้เรียนรู้อยู่มาก่อนแล้ว การให้ผู้เรียนสามารถนำเสนอความคิดรวบยอด หรือ โน้ตสโน้ หรือแนวคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาสาระนั้นอย่างมีความหมาย (Ausubel, 1978, p. 251)

การเรียนรู้ต้องมีแรงจูงใจ มนุษย์ทุกคนมีความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติเป็นลำดับขั้น ต้องการที่จะรู้จักตนเองและพัฒนาตนเอง หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้เน้นการเข้าถึงความต้องการพื้นฐานของผู้เรียน และตอบสนองความต้องการพื้นฐานนั้น ๆ อย่างสมบูรณ์ ให้อิสรภาพและเสรีภาพแก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ จึงจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ในการรู้จักตนเองตามสภาพความเป็นจริง (Maslow, 1943, pp. 371-373)

การเรียนรู้แบบผสมผสาน (Gagne's eclecticism) เนื่องจากความรู้มีหลายประเภท บางประเภทสามารถเข้าใจได้ง่าย ไม่ต้องใช้ความคิดที่ลึกซึ้ง บางประเภทมีความซับซ้อนมากจำเป็นต้องใช้ความสามารถในขั้นสูง การเรียนรู้จึงต้องจัดให้เป็นระบบจากง่ายไปหายาก โดยมีทั้งหมด 9 ขั้นตอน ดังนี้ (Gagne อ้างถึงใน ทิศนา เขมมณี, 2548, หน้า 12-14)

1. สร้างความสนใจ (gaining attention)
2. แจ้งจุดประสงค์ (informing the learning)
3. กระตุ้นให้ผู้เรียนระลึกถึงความรู้เดิม (stimulating recall of prerequisite learned capabilities)
4. เสนอบทเรียนใหม่ (presenting the stimulus)
5. ให้แนวทางการเรียนรู้ (providing learning guidance)
6. ให้ลงมือปฏิบัติ (eliciting the performance)
7. ให้ข้อมูลป้อนกลับ (feedback)
8. ประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ (assessing the performance)
9. ส่งเสริมความเข้าใจและการถ่ายโอนการเรียนรู้ (enhancing retention and transfer)

การเรียนรู้จากการประมวลข้อมูล (information processing) เนื่องจากการประมวลข้อมูลของคนเรากล้ายกับการทำงานของคอมพิวเตอร์ คือ ต้องเข้ารหัส (encoding) เพื่อนำไปเป็นหน่วยความจำระยะยาว วิธีการเข้ารหัสสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การท่องจำซ้ำ ๆ การทบทวน หรือการใช้กระบวนการขยายความคิด ลักษณะการเรียนรู้จึงต้องนำเสนอสิ่งเร้าที่ผู้เรียนคุ้นเคย สนใจ หรือมีประสบการณ์มาก่อนด้วยวิธีการที่หลากหลาย ผู้เรียนจึงจะสนใจและรับรู้เรื่องที่เรียนได้ดียิ่งขึ้น (Klausmeier, 1985, p. 105)

การเรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (constructivism) เป็นการเรียนรู้จากการสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยการพัฒนาความรู้เดิม และการเชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้ใหม่ด้วยตนเอง ในการจัดการเรียนการสอนจึงต้องให้ผู้เรียนได้อยู่ในสถานการณ์หรือบริบทที่ใกล้ตัวหรือที่เป็นจริง ครูจึงเป็นผู้ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และใช้การประเมินผลที่หลากหลาย (Piaget อ้างถึงใน Fosnot, 1996, pp. 8-9)

การเรียนรู้แบบร่วมมือ (cooperative or collaborative learning) เป็นการเรียนรู้เป็นกลุ่มย่อย เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาตามจุดประสงค์ที่วางไว้ ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ได้ปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ได้วิเคราะห์กระบวนการของกลุ่ม และแบ่งหน้าที่รับผิดชอบงานร่วมกัน ได้ประเมินทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพด้วยวิธีการที่หลากหลาย ผู้เรียนมีส่วนร่วมและมีโอกาสได้วิเคราะห์การทำงานกลุ่มและพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่ม เพื่อปรับปรุงข้อบกพร่องของกลุ่ม (Artz & Newman, 1990, p. 448; Fosnot, 1996, p. 9)

สรุปได้ว่ารูปแบบของการเรียนรู้นั้น แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามลักษณะความสำคัญของการเรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้ตามธรรมชาติ หรือตามลักษณะการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้แบบเชื่อมโยงความคิด การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้แบบร่วมมือ เป็นต้น

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้

ลักษณะของการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ตามแนวคิด ทฤษฎี และรูปแบบการเรียนรู้ ได้นั้นการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญาหรือกระบวนการทางสมอง (cognitive process) ที่ใช้ในการรับรู้ การเรียนรู้ และการให้เหตุผล ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ตลอดจนการจัดเก็บข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ตามสถานการณ์ (Neisser, 1967, p. 39; Schunk, 2008, pp. 14, 28)

2. การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม (social process) ที่เกิดจากการสังเกตสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียนหรือที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ด้วย แล้วนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน หากได้รับการเสริมแรงที่เหมาะสม การเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้น (Bandura, 1977; Rotter, 1945)

3. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากทั้งการคิดและการกระทำ ตลอดจนการหาวิธีการแก้ปัญหา (reflection, action and problem solving) (Griggs, 1983, p. 17)

4. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนตื่นตัวและสนุก (alert and fun) ที่จะศึกษาหาความรู้ ทำให้เกิดการใฝ่รู้ หรือทำทนายให้ใฝ่รู้ (U.S. Department of Education, 1998)

5. การเรียนรู้ต้องเกิดจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (nurturing environment) เช่น ความเห็นอกเห็นใจ ความสอดคล้องกับสภาพจริง และได้รับการยอมรับ (Aspy & Roebuck อ้างถึงใน Hanna & McGill, 1985, p. 177; Mumford, 1983, p. 17)

6. การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกเวลาและทุกสถานที่ เริ่มตั้งแต่ที่บ้าน ที่โรงเรียน และในชุมชน ทุกฝ่ายจึงต้องช่วยกันประสานความร่วมมือให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ (Giles, 2005, p. 228)

7. การเรียนรู้ต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กล่าวคือ ผู้เรียนต้องเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านความรู้ ความคิด การกระทำ และเจตคติ (Mezirow, 2000, p. 8; O'Sullivan, 2003, p. 326)

สรุปได้ว่า ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิด ทฤษฎี และรูปแบบ การเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น เป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสติปัญญา ทางสังคม ทำให้เกิด ความรู้ ความคิด การให้เหตุผล การรู้จักแก้ปัญหา ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่องทำให้ผู้เรียนสามารถตระหนัก และเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม

ความหมายของคุณธรรม

นักปราชญ์ นักการศึกษา และนักวิชาการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ให้ความสนใจในเรื่องคุณธรรมมาตลอด เป็นต้นว่า อริสโตเติล (Aristotle), เพลโต (Plato), เดอร์คไฮม์ (Durkheim), เวเบอร์ (Weber), ฟรอยด์ (Freud) และเพียเจต์ (Piaget) ในยุคต้น ๆ อริสโตเติล มีแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมว่าเป็นเรื่องทางธรรมชาติ เป็นผลของวิวัฒนาการทางด้านชีววิทยาและด้านจิตวิทยาของมนุษย์ (Aristotle อ้างถึงใน Hogan, 1972, p. 9) แสดงให้เห็นว่า คุณธรรมเป็นส่วนสำคัญของพฤติกรรมทางสังคม ส่วน โสเครตีส เห็นว่า คุณธรรมที่แท้จริงมีคุณค่าภายในตัวของมัน คือ ทำให้ผู้ที่มีความดีเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นอกจากนี้ เพลโต ให้ความเห็นว่า คุณธรรมต้องอยู่บนพื้นฐานของความรู้ สิ่งที่ยึดถือว่าเป็นคุณธรรม เช่น ความกล้าหาญ ความพอดี ความยุติธรรม และศาสนิกกิจ จะไม่เป็นคุณธรรม หากไม่มีความรู้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ สังคมที่ประกอบด้วยผู้ที่ขาดคุณธรรมจะเป็นสังคมที่ไม่มีระเบียบ มีการเบียดเบียน ถ่วงละเมิด และความขัดแย้ง (Tredennick, 1995, pp. 29-30)

ในยุคต่อมา โคห์ลเบิร์ก (Kohlberg) ได้เขียนบทความตั้งแต่ปี ค.ศ. 1958 เป็นต้นมา แสดงให้เห็นความสำคัญและความซับซ้อนของคุณธรรม (Kohlberg อ้างถึงใน Hogan, 1972, p. 7) และเน้นว่าคนที่มีคุณธรรมคือผู้ที่เห็นว่าต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ส่วนผู้ที่ไม่มีคุณธรรมมองว่า กฎเกณฑ์เป็นแต่เพียงสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นมาเท่านั้น (Kohlberg, 1958) ซึ่งสอดคล้องกับไรต์ (Wright, 1971, p. 14) ที่ระบุว่า ที่มาของกฎเกณฑ์ด้านคุณธรรมนั้นต่างจากกฎกติกาของสิ่งอื่น ๆ เป็นต้นว่า กติกาการเล่นเทนนิสหรือกฎไวยากรณ์

พุทธทาสภิกขุ (2529, หน้า 89-91) ได้ให้คำอธิบายคำว่า “คุณ” หมายถึงค่าที่มีอยู่ในแต่ละสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือเป็นไปได้ทั้งทางดีและทางไม่ดี คือ การทำจิตใจให้ยินดีก็เรียกว่า คุณ ทำจิตใจยินร้ายก็เรียกว่า คุณ ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ ส่วนคำว่า “ธรรม” มีความหมาย 4 อย่าง คือ (1) ธรรมะ คือ ธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้อง

เกี่ยวข้อง (2) ธรรม คือ กฎของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องเรียนรู้ (3) ธรรมะ คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องปฏิบัติ (4) ธรรมะ คือ ผลจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2546, หน้า 24) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมว่า คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามของจิตใจ เป็นสิ่งที่ลึกซึ้ง เป็นสุขที่แท้จริง เห็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ และรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 253) ได้บัญญัติคำว่า คุณธรรมว่า หมายถึง สภาพคุณงามความดี

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547, หน้า 387) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม คือ ความดี คนที่มีคุณธรรมคือคนดี คนดีจะมองเห็นคนอื่นเป็นคนเหมือนเขา จะไม่เอาัดเอาเปรียบ ดูถูกเหยียดหยาม และเมตตา กรุณา กตัญญู รู้คุณ

ประเวศ วะสี (2548, หน้า 17) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม จริยธรรม คือ การเป็นผู้มีจิตใจสูงส่งไม่เห็นแก่ตัวฝ่ายเดียว แสดงออกโดยการไม่เบียดเบียน มีความเมตตา กรุณา มุ่งช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ คุณธรรม จริยธรรม จึงเป็นคุณสมบัติของความเป็นมนุษย์ อันเป็นไปเพื่อความสุขของตนเองหรือการอยู่ร่วมกัน หรือศีลธรรม

รังสรรค์ แสงสุข (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 28 สิงหาคม 2552) ได้กล่าวถึงความหมายของคุณธรรม ไว้ว่า คุณธรรมหมายถึง ความสามารถแยกแยะได้ว่า อะไรไม่ดีแล้วทำแต่สิ่งดี นั้นแหละเรียกว่าคุณธรรม

ฮอสเปอร์ส (Hospers อ้างถึงใน Nelson, 1988, p. 46) ได้กล่าวถึง คุณธรรมว่าเป็นฐานของการกระทำไม่ว่าจะเป็นด้านการแสดงออกหรือลักษณะนิสัย

ในทางสังคม ชอมสกี (Chomsky อ้างถึงใน Cohen & Rogers, 1991, p. 5) มองว่ามนุษย์เรามีความเป็นผู้มีคุณธรรมในตัวเอง และมีสัญชาตญาณของการมีอิสระเสรี ซึ่งจะส่งเสริมให้มีอุดมคติทางสังคม เช่น การต่อต้านการหลอกลวงหรือความไม่ยุติธรรม เหล่านี้จะช่วยให้สังคมมีระเบียบมากขึ้น

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปความหมายของคุณธรรมได้ว่า คุณธรรม หมายถึง ความดี ความกล้าหาญ ความยุติธรรม เป็นสิ่งที่ดีงามของจิตใจเป็นความสุขที่แท้จริง คนที่มีคุณธรรมจะประพฤติ และปฏิบัติตัวในทางที่ดีที่ควรต่อเพื่อนมนุษย์และสังคม รู้จักแยกแยะ

ได้ว่าอะไรไม่ดี แล้วทำแต่สิ่งดี เห็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์อย่างถูกต้อง ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักศาสนา มีความพอเพียง ไม่เอารัดเอาเปรียบ ถูกเหยียดหยาม ไม่เห็นแก่ตัว มีเมตตา กรุณา กตัญญูรู้คุณ จะทำให้เกิดความสุขต่อตนเอง และส่วนรวม

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรม

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรม เป็นแนวคิดที่แสดงถึงวิธีการปฏิบัติตนของบุคคลเพื่อที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ งานวิจัยนี้ได้ยกแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ ๆ เพื่อประกอบการศึกษาดังนี้

ทฤษฎีของกิลลิแกน (Gilligan) กิลลิแกนแสดงให้เห็นถึงการแสดงออกของคนเกี่ยวกับการมีคุณธรรม แบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้ (Gilligan, 1982, p. 87)

1. การยึดประโยชน์ตนเองเป็นหลัก (orientation toward self-interest) เป็นการเปลี่ยนผ่านจากความเห็นแก่ตัวไปสู่ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น
2. การยึดผู้อื่นเป็นหลัก (orientation toward others' interest) เป็นการเปลี่ยนผ่านจากความดีไปสู่ความจริง ยึดถือความดีคือความเสียสละส่วนตัว
3. การยึดความสมดุลระหว่างตนเองและผู้อื่น (focusing on the balance between self and others) ยึดถือความห่วงใย คำนึงถึงเพื่อนร่วมโลก มีความเข้าใจลึกซึ้งต่อตนเองและผู้อื่น ตลอดจนการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
4. การยึดความสมดุลระหว่างตนเองและผู้อื่น (focusing on the balance between self and others) ยึดถือความห่วงใย คำนึงถึงเพื่อนร่วมโลก มีความเข้าใจลึกซึ้งต่อตนเองและผู้อื่น ตลอดจนการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ทฤษฎีของคิตเชนเนอร์ (Kitchener) คิตเชนเนอร์เน้นการปฏิบัติเพื่อให้สามารถตัดสินใจได้อย่างมีคุณธรรมจริยธรรม ตามหลัก 5 ประการต่อไปนี้ (Kitchener, 2000, p. 3)

1. เคารพในเสรีภาพ (respect autonomy) มนุษย์ทุกคนมีสิทธิในการตัดสินใจในการดำรงชีวิตหรือการกระทำใด ๆ อย่างเสรีตามความคิดและการเลือกกระทำของตนเอง ดังนั้น ผู้อื่นจึงไม่ควรไปรบกวนความสุขหรือสวัสดิภาพส่วนตัวของคนอื่น
2. ไม่สร้างความสะดวกหรืออันตรายให้ผู้อื่น (do not harm others) คนเราต้องไม่ทำร้ายจิตใจผู้อื่น ไม่ว่าจะผ่านทางด้านร่างกายหรือจิตใจ

3. ทำประโยชน์ให้ผู้อื่น (benefit others) คนเราต้องพยายามที่จะทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น

4. มีความยุติธรรม (be just) คนเราต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเสมอภาคกันทุกคน และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เดียวกัน

5. มีความซื่อสัตย์ (be faithful) คนเราต้องรักษาคำมั่นสัญญา เคารพผู้อื่นรวมทั้งต้องพูดแต่สิ่งที่เป็นจริง

แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธชุมากเกอร์ (Shumacher อ้างถึงใน เสรี พงศ์พิศ, 2550, หน้า 45-46) ได้เขียนหนังสือเรื่อง *Small is Beautiful* ซึ่งบทหนึ่งได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist economics) คือ วิถีชีวิตของชาวพุทธ คือ สัมมาอาชีวะ หรือการเลี้ยงชีพชอบ เป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของระบอบสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ที่ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในวโรกาสต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ รวมทั้งการใช้ทางสายกลาง ในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวมีหลักการดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549, หน้า 35-36)

1. ความหมายของคำว่า “ความพอเพียง” คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีความรอบรู้ที่เหมาะสมเพื่อการดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ใช้ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

2. หลักการพิจารณาแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาดังนี้

2.1 กรอบแนวคิดที่เป็นปรัชญาซึ่งแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควร โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนา

2.2 คุณลักษณะของความพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้

2.2.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2.2.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

2.2.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

3. เงื่อนไขคุณธรรม การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย ความตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

4. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ได้แก่ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

จากแนวคิด ทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า คุณธรรม คือ การปฏิบัติ และ ประพฤติตนอย่างมีเหตุผล โดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ มีสำนึกใน คุณธรรม มีความยุติธรรม ซื่อสัตย์สุจริต และดำเนินชีวิตด้วยความอดทน รู้จักใช้ สติปัญญาด้วยความรอบคอบ รู้จักความพอเพียงในการใช้ชีวิต นั่นคือ ความเรียบง่าย พอประมาณ ไม่เอาर्डเอาเปรียบผู้อื่น

ประเภทและคุณลักษณะด้านคุณธรรม

จากแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมดังกล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถนำมาจัดเป็นประเภท และลักษณะของคุณธรรมต่าง ๆ ได้ 4 ลักษณะดังต่อไปนี้ (สุวิมล ว่องวาณิช และคนอื่น ๆ, 2552, หน้า 6-7, 11-13)

1. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยแรงผลักดัน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัด ให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ได้แก่ ความอดทน อดกลั้น มีวินัย ขยันหมั่นเพียร และมุ่งมั่นต่อความสำเร็จของงาน
2. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัดให้ บุคคลกระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การมีความรับผิดชอบ รู้จักกตัญญู กตัญญู มีวิสัยทัศน์ รู้จักแก้ปัญหา คิดอย่างเป็นระบบ และภูมิใจในความสำเร็จ
3. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้ง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยให้บุคคล มีสติ รอบคอบ รู้จักยั้งคิดก่อนกระทำการใด ๆ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ คุณลักษณะที่จะทำให้เกิดสภาพดังกล่าวได้แก่ ความมีสติ รอบคอบ มีเหตุผล มีความซื่อสัตย์ มีจิตสำนึกดี และมีความพอเพียง
4. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยส่งเสริมให้ กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ คุณลักษณะที่จะทำให้เกิดสภาพดังกล่าว ได้แก่ ความเมตตา ปรารถนาดีต่อกัน ความเอื้อเฟื้อ เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาर्डเอาเปรียบผู้อื่น

จากประเภทและลักษณะของคุณธรรมทั้ง 4 ข้อ ข้างต้น สรุปได้ว่า บุคคลที่มี คุณธรรมจะเป็นผู้มีความตั้งใจที่จะมุ่งมั่นต่อการทำงาน ทำประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นผู้ที่รู้จักตนเอง มีสติในการคิด การพูดและการกระทำ มีความเมตตากรุณา

มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความสุขุมรอบคอบ รู้จักวิเคราะห์ไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล รู้จักแก้ปัญหา มีวิสัยทัศน์ มีความรับผิดชอบ รู้จักความพอเพียง ตลอดจนรู้จักเสียสละ เพื่อประโยชน์สุขของสังคม ส่วนรวม และองค์กร

การนำหลักคุณธรรมไปปฏิบัติใช้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์หลักราชการ เพื่อเป็นหลักคุณธรรมและจริยธรรมในวิชาชีพข้าราชการที่สำคัญให้ข้าราชการยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติราชการไว้ 10 ประการ มีใจความสำคัญสรุปได้ดังนี้ (อุดม สนสาขันธ์, 2550, หน้า 29-32)

1. ความสามารถ หมายถึง ความชำนาญในการปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ ให้เป็นผลสำเร็จได้ดียิ่งกว่าผู้มีโอกาสเท่า ๆ กัน
2. ความเพียร หมายถึง ความกล้าหาญ ไม่ย่อท้อต่อความลำบาก และมี ความบากบั่น เพื่อจะข้ามอุปสรรคด้วยวิริยภาพ
3. ความมีไหวพริบ หมายถึง รู้จักสังเกตเห็น โดยไม่ต้องมีใครเตือนว่า เมื่อมีเหตุ เช่นนั้นจะต้องปฏิบัติการอย่างนั้น เพื่อให้บังเกิดผลดีที่สุดแก่กิจการทั่วไปและรีบ ทำการอันเห็นควรนั้นโดยฉับพลัน
4. ความรู้เท่าถึงการณ หมายถึง รู้จักวิธีปฏิบัติการให้เหมาะสมแก่เวลา และมีเหตุผลเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่สุด
5. ความซื่อตรงต่อหน้าที่ หมายถึง ตั้งใจกระทำการซึ่งได้รับมอบให้เป็นหน้าที่ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต
6. ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป หมายถึง ให้ประพฤติก่อตรงต่อคนทั่วไป รักษาตน ให้เป็นคนที่เขาทั้งหลายจะเชื่อถือได้
7. ความรู้จักนิตยคน โดยเฉพาะสำหรับผู้มีหน้าที่ติดต่อกับผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ หรือผู้น้อย
8. ความรู้จักผ่อนผัน หมายถึง ต้องเป็นผู้ที่รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว เห็นว่าเมื่อใด ควรตัดขาด และเมื่อใดควร โอนอ่อนหรือผ่อนผันกันได้ มิใช่จะยึดถือแต่หลักเกณฑ์ หรือระเบียบอย่างเดียว ซึ่งจะก่อให้เกิดผลเสีย ควรจะยืดหยุ่นได้

9. ความมีหลักฐาน ประกอบด้วยหลักสำคัญ 3 ประการ คือ มีบ้านอยู่เป็นที่ เป็นทาง มีครอบครัวอันมั่นคง และตั้งตนไว้ในที่ชอบ

10. ความจงรักภักดี หมายความว่า ขอมเสียดสละเพื่อประโยชน์แห่งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้พระราชทาน คุณธรรม 4 ประการ แก่ข้าราชการและประชาชนในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ว่า ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงคุณธรรมให้เจริญงอกงามขึ้น โดยทั่วกัน แล้วจะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนา ให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์ คุณธรรมทั้ง 4 ประการ มีดังนี้ (อุดม สนสายนต์, 2550, หน้า 32-37)

1. การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเอง รู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อ ส่วนใหญ่ของบ้านเมืองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

2. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ ความดีนั้น

3. ความอดทน อดกลั้น และอดออม ไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริตไม่ว่าจะ ด้วยเหตุประการใด

4. การรู้จักวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียดสละประโยชน์ส่วนน้อย ของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

จากเรื่องการนำหลักคุณธรรมไปปฏิบัติดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ผู้ที่มีคุณธรรม ต้องรู้จักปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ มีความเพียร ซื่อสัตย์สุจริตต่องาน และต่อ ผู้อื่น รู้จักเอาใจใส่ผู้อื่น รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา มีความอดทน อดกลั้น รู้จักเสียดสละตนเอง เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม

แนวคิดเกี่ยวกับความตระหนัก

ความหมายของความตระหนัก

ความตระหนัก คือการรับรู้ หยั่งรู้ ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในความรู้สึก รับผิดชอบต่อปัญหาต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของความตระหนักหลายท่าน งานวิจัยนี้ จึงได้ยกตัวอย่างความหมายของความตระหนักเพื่อประกอบในการศึกษาไว้ดังนี้

บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร (2538, หน้า 92) ได้ให้คำจำกัดความคำว่า ความตระหนัก ว่า หมายถึง การรู้ ความมีสติ และมีประสบการณ์ทางวัตถุหรือทางความคิดอย่างหนึ่ง

พจนานุกรมทางการศึกษาได้ให้ความหมายของความตระหนักว่า เป็นการกระทำ ที่รู้ตัว หรือแสดงออกอย่างรู้ตัว ซึ่งมีความหมายนัยเดียวกับจิตสำนึก และอธิบาย ความหมายของจิตสำนึกว่าเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงการเกิดการรับรู้ของบุคคลหรือ การที่บุคคลแสดงความรู้สึกรับผิดชอบต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (Good, 1973, p. 54)

เรย์โนลด์ (Reynolds, 2006, p. 233) ให้คำจำกัดความของความตระหนักด้าน คุณธรรมว่าหมายถึง ความสามารถที่จะพิจารณาได้ว่า สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ถูกต้องตามหลักคุณธรรมหรือไม่

บัตเตอร์ฟิลด์, เทรวิน และวีเวอร์ (Butterfield, Treviño, & Weaver, 2000, p. 982) ให้คำจำกัดความของความตระหนักทางคุณธรรมว่า “การรับรู้ของบุคคลในการตัดสินใจ หรือการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อาจมีผลกระทบต่อความสนใจ สวัสดิภาพ และความ คาดหวังของตนเองหรือผู้อื่นที่อาจจะขัดกับมาตรฐานทางจริยธรรมด้านใดด้านหนึ่ง”

ไอเซนเบิร์ก, อาร์โนลด์ และไมลีย์ (Eysenck, Arnold, & Meili, 1972, p. 210) ได้อธิบาย ถึงจิตสำนึกในด้านจิตวิทยา ว่า เป็นความสัมพันธ์ของความตระหนัก และเจตคติ จิตสำนึกเป็นภาวะของจิตใจ ซึ่งไม่อาจแยกเป็นความรู้สึกหรือความคิดแต่เพียงอย่างเดียว

ความตระหนัก หมายถึง การกระทำที่แสดงว่าทำได้ การรับรู้หรือมีความรู้ ซึ่ง ความตระหนักมีความหมายเหมือนกับจิตสำนึก (consciousness) (Good, 1973, p. 54)

วอลเลซ และฟิชเชอร์ (Wallace & Fisher, 1991, p. 5) ให้ความหมายของ จิตสำนึกไว้ว่า เป็นกระบวนการจัดการสารสนเทศที่ขึ้นอยู่กับขั้นตอนการตระหนัก

สรุปได้ว่า ความตระหนัก หมายถึง การรับรู้ การมีความรู้ การกระทำ หรือ การแสดงออกอย่างรู้ตัว มีความสำนึก รู้สึกรับผิดชอบต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีสติ มีเหตุมีผลพิจารณาได้ว่า สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งถูกต้องตามหลักคุณธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับความตระหนัก

ความตระหนักเป็นความรู้ที่แสดงถึงการรับรู้ ความเข้าใจ การคิดได้ และการแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความมุ่งมั่นและความต้องการที่จะแก้ไขเมื่อเผชิญกับปัญหา ดังนั้น บุคคลจะเกิดความตระหนักหรือความสำนึก จึงต้องมีการรับรู้ มีความรู้ ความเข้าใจ ในสิ่งนั้นว่าเป็นอะไร มีความสำคัญอย่างไร เพื่อที่จะตัดสินใจแก้ปัญหานั้น ๆ และสุดท้าย แสดงออกเป็นพฤติกรรมที่ถูกต้อง เป็นที่ยอมรับ และนำมาปฏิบัติกับตนเอง

ไอเซนเบิร์ก, อาร์โนลด์ และ ไมลีย์ (Eysenck, Arnold, & Meili, 1972, p. 10) กล่าวถึงความตระหนักในแง่ของจิตวิทยาว่าเป็นความสัมพันธ์ของความสำนึกกับเจตคติ เป็นภาวะของจิตใจซึ่งไม่สามารถแยกเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งได้อย่างชัดเจน

บลูม, คราธวอลล์ และเมเซีย (Bloom, Krathwohl, & Masia, 1984, pp. 486-490) กล่าวถึง การรับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างเจตคติ อันเป็นคุณลักษณะด้าน ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกของความตระหนักตามขั้นตอน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. การรับ (receiving) เป็นการรับรู้ต่อสิ่งเร้า เป็นสภาพจิตใจขั้นแรกโดยมีส่วนประกอบย่อยที่เกิดต่อเนื่องกัน 3 ส่วน ดังนี้

1.1 ความตระหนัก เป็นการรับรู้ เป็นการถูกคิดขึ้นได้ เป็นความรู้สึกที่เกิดในสภาวะจิตใจแต่ไม่ได้แสดงว่าคนนั้นจำได้

1.2 ความยินดีหรือเต็มใจที่จะรับ บุคคลจะเกิดความพึงพอใจที่จะรับสิ่งที่มากระตุ้นความรู้สึก เช่น การแสดงความสนใจฟังสิ่งที่ผู้อื่นกำลังพูด

1.3 การเลือกรับหรือการเลือกให้ความสนใจ บุคคลนั้นจะเลือกรับหรือเลือกสนใจเฉพาะสิ่งที่เขาพอใจ ในขณะที่เดียวกัน ก็จะมีแนวโน้มที่จะไม่สนใจในสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่เขาไม่ชอบ

2. การตอบสนอง (responding) เป็นความสนใจต่อสถานการณ์ที่มากระตุ้น หรือรู้สึกผูกพันกับการตอบสนองบางอย่าง ประกอบด้วย 3 ส่วน ดังนี้

2.1 การยินยอมในการตอบสนอง หมายถึง การยินยอม หรือปฏิบัติตาม เช่น การเชื่อฟังกฎเกณฑ์ การเล่นต่าง ๆ

2.2 ความเต็มใจที่จะตอบสนอง หมายถึง ความรู้สึกผูกมัดที่จะทำปฏิกิริยาบางอย่างด้วยความเต็มใจ

2.3 ความพอใจในการตอบสนอง หมายถึง เมื่อได้ทำบางอย่างไปแล้ว บุคคลนั้นรู้สึกพอใจ เช่น เกิดความพอใจที่ได้พูดคุยกับบุคคลอื่น

3. การให้ค่า (valuing) เป็นการเกิดความสำนึกในคุณค่า หรือชื่นชอบในสิ่งนั้น หรือสถานการณ์นั้นว่ามีคุณค่าแก่ตน ประกอบด้วยพฤติกรรมย่อย 3 ประการดังนี้

3.1 การยอมรับคุณค่า หมายถึงการยอมรับว่าสิ่งหรือสถานการณ์นั้น ๆ เป็นสิ่งที่มีคุณค่า หลังจากได้ประเมินแล้วว่าดีหรือไม่ดี

3.2 การนิยมชมชอบคุณค่า หมายถึง การชื่นชอบในค่านิยมนั้น ๆ และคิดว่าจะต้องทำตามสิ่งที่มีคุณค่านั้น ๆ ให้ได้

3.3 การผูกมัด หมายถึง การยึดถือในคุณค่านั้น โดยการพัฒนาตนเองและพยายามชักชวนคนอื่นให้ยอมรับและปฏิบัติเช่นกัน

4. การจัดระบบ (organization) เป็นการจัดลำดับคุณค่าของสิ่งเร้าตามความสำคัญ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป เกิดจากการสร้างความคิดรวบยอดและจัดระบบความสัมพันธ์ของคุณค่านั้น ๆ มีส่วนประกอบ 2 ส่วน ดังนี้

4.1 การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม หมายถึง ความสามารถที่จะมองเห็นว่าสิ่งที่เขาให้ค่าใหม่นี้มีความสัมพันธ์กับค่านิยมที่มีอยู่เดิม อาจอยู่ในรูปที่เป็นนามธรรมหรือสัญลักษณ์ก็ได้

4.2 การจัดระบบค่านิยม หมายถึง การนำค่านิยมที่มีอยู่แล้วมาจัดให้เป็นระบบหรือให้เป็นลำดับ โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของค่านิยมเหล่านั้น แสดงออก เป็นพฤติกรรม เช่น การวางแผนในเรื่องการใช้เวลาเรียนและเวลาพักผ่อน

5. การพัฒนาลักษณะนิสัยจากค่านิยม (characterization by a value or value complex) หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับคุณค่า หรือการสร้างบุคลิกภาพเป็นการคิดนอกเหนือไปจากสิ่งต่าง ๆ ที่ตนได้ประเมินส่วนประกอบขั้นนี้คือ

5.1 การวางหลักทั่วไป เป็นการแสดงให้เห็นถึงความพร้อมที่จะปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวทางของการปฏิบัติบางอย่างหลักทั่วไปนี้จะเป็นรากฐานของบุคคลในการที่จะแก้ไขหรือควบคุมปัญหาต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น ๆ

5.2 การทำพฤติกรรมที่สังเกตได้ พฤติกรรมดังกล่าวเป็นสิ่งที่ค่อนข้างถาวรสืบเนื่องมาจากค่านิยมที่บุคคลผู้นั้นยึดมั่นอยู่

จากแนวคิดเกี่ยวกับความตระหนักดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ความตระหนักเป็นการที่บุคคลแสดงออกถึงการรับรู้ของตน ที่ไม่สามารถแยกเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งได้อย่างชัดเจน โดยเกิดจากกระบวนการต่าง ๆ เริ่มจากการรับรู้ การตอบสนองต่อสิ่งที่รับรู้ นั้น ๆ แล้วนำมาจัดระบบการเรียนรู้ เกิดความสำนึกในคุณค่า หรือชื่นชอบในสิ่งนั้นหรือสถานการณ์นั้นว่ามีคุณค่าแก่ตน โดยจัดลำดับคุณค่าของสิ่งเร้าตามความสำคัญ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป และสุดท้ายคือ การแสดงออกเป็นพฤติกรรม

การส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษา

นักวิชาการและนักการศึกษาต่างก็เห็นความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรมในการศึกษาในสถานศึกษาทุกระดับ ถึงแม้จะเห็นพ้องกันว่า การปลูกฝังคุณธรรมต้องเริ่มจากที่บ้าน (*Educational psychology: A contemporary view*, 1973, p. 123) ร่วมกับสถานศึกษา เพื่อสร้างคนให้เป็นคนดี ไม่เพียงแต่สอนให้เป็นคนมีความรู้หรือมีทักษะทางสังคมเท่านั้น (The Farmington Trust, 1967. p. 12) บาร์โรว์ (Barrow, 1975, p. 17) ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ปรัชญาทางการศึกษากับปรัชญาทางคุณธรรม ต้องดำเนินไปพร้อมกัน จะแยกออกจากกันไม่ได้

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ (2543, หน้า 43-45) ได้เล็งเห็นความสำคัญของคุณธรรมในการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ เป็นคนดี และมีความสุข โดยได้กำหนดคุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ขยัน คือ มีความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การทำงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องในเรื่องที่ถูกต้องควร สู้งานมีความพยายาม ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญอุปสรรค รั้งงานที่ทำตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง

2. ประหยัด คือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตน คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออมถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างคุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ รู้จักทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ของตนเองอยู่เสมอ

3. ซื่อสัตย์ คือ ผู้ที่มีความประพฤติตรงทั้งต่อเวลา ต่อหน้าที่ และต่อวิชาชีพ มีความจริงใจ ปราศจากความรู้สึกลำเอียง หรืออคติ ไม่ใช่เล่ห์กลคดโกง ทั้งทางตรงและทางอ้อม รับผิดชอบต่อตนเองปฏิบัติอย่างเต็มที่และถูกต้อง

4. มีวินัย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตนในขอบเขต กฎ ระเบียบ ของสถานศึกษา สถาบัน องค์กร และประเทศ โดยที่ตนยินดีปฏิบัติตามอย่างเต็มใจและตั้งใจยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับและข้อปฏิบัติ รวมถึงการมีวินัยทั้งต่อตนเองและสังคม

5. สุขภาพ คือ ผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนตามสภาพและกาลเทศะ มีสัมมาคารวะ เรียบร้อย ไม่ก้าวร้าว รุนแรง หรือวางอำนาจข่มผู้อื่นทั้งโดยวาจาและท่าทาง มีมารยาทดีงาม วางตนเหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย

6. สะอาด คือ ผู้ที่รักษาร่างกาย ที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้องตามสุขลักษณะ ฝึกฝนจิตใจไม่ให้ขุ่นมัว มีความแจ่มใสอยู่เสมอ ปราศจากความมัวหมองทั้งทางกาย ใจ และสภาพแวดล้อม มีความโปร่งใส เป็นที่เจริญตาทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น

7. สามัคคี คือ ผู้ที่เปิดใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รู้บทบาทของตน ทั้งในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลัง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้การงานสำเร็จลุล่วง สามารถแก้ไขปัญหาและจัดการความขัดแย้งได้ เป็นผู้มีเหตุมีผล ยอมรับความแตกต่าง ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิดและความเชื่อ พร้อมทั้งจะปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติและสมานฉันท์

8. มีน้ำใจ คือ ผู้ให้และผู้อาสาช่วยเหลือสังคม รู้จักแบ่งปัน เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น เห็นอก เห็นใจและเห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์และผู้ที่มีความเดือดร้อน มีความเอื้ออาทรเอาใจใส่ อาสาช่วยเหลือสังคมด้วยแรงกายและสติปัญญา ลงมือปฏิบัติการเพื่อบรรเทาปัญหา หรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน

สถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาต่างก็เห็นความสำคัญของการส่งเสริมคุณธรรม
ในสถานศึกษาเช่นกัน ด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน อาจกล่าวได้โดยสรุปดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีการดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณธรรม โดยมี
ปณิธานและนโยบายที่ชัดเจนในการเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และ
จรรยาบรรณแห่งวิชาชีพให้แก่บัณฑิตของมหาวิทยาลัย ให้เป็นบัณฑิตที่มีทั้งความรู้
ความสามารถ และมีความรับผิดชอบในการใช้คุณธรรมมากำกับความรู้ในการประกอบ-
วิชาชีพ เพื่อร่วมกันสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข รวมทั้งสามารถเข้าร่วม
พัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ดำเนินการด้านการส่งเสริม
คุณธรรมอย่างเป็นระบบตั้งตั้งแต่ปี 2534 หลังจากได้รับอนุมัติแผนงานพัฒนากิจกรรม
เพื่อการส่งเสริมคุณธรรมให้แก่บุคลากรทุกกลุ่มของมหาวิทยาลัยจากที่ประชุมสภา-
มหาวิทยาลัย ครั้งที่ 507 วันที่ 29 สิงหาคม 2534 และได้ดำเนินกิจกรรมดำเนินกิจกรรม
การพัฒนา ครู ศิษย์ บุคลากร กระบวนการจัดการเรียนการสอนและการประเมินผล
หลักสูตร กิจกรรมการพัฒนาคณะ การบำเพ็ญประโยชน์ การเผยแพร่ความรู้ การเสริมสร้าง
วัฒนธรรมองค์กร เพื่อสรรสร้างคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพแก่
บัณฑิต เช่น โครงการคุณธรรมจามจุรี ที่เป็นโครงการที่มุ่งส่งเสริม และพัฒนาคุณค่า
ด้านคุณธรรมของชาวจุฬาฯ อีกทั้งยังเป็นโครงการนำร่องเพื่อนำประชาคมจุฬาฯ สู่อการพัฒนา
คุณธรรมจามจุรีศรีจุฬาฯ ทั้งห้า ได้แก่ ศักดิ์ศรีมือสะอาด รักษาดี ศาสน์ กษัตริย์ ยึดมั่น
กตเวทิตะ มารยาทศิวิไลซ์ และรู้จักให้แก่ส่วนรวม ซึ่งล้วนเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างสรรค์
พัฒนาคณะให้กลายเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพเป็นหลักในการพัฒนาประเทศชาติ ตามปณิธาน
ของจุฬาฯ ที่จะผลิตบัณฑิตที่มีความรู้คู่คุณธรรม และวิสัยทัศน์ของจุฬาฯ ในการเป็น
เสาหลักของแผ่นดิน (pillar of the kingdom) (คณะกรรมการดำเนินงาน โครงการส่งเสริม
คุณธรรมบัณฑิตจุฬาฯ, 2552, หน้า 1-2)

นอกจากนี้ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เล็งเห็นความสำคัญของ
การเรียน การสอนที่เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม โดยการสอดแทรกด้านคุณธรรม
ในการสอนซึ่งมีคติพจน์ที่เป็นกลอน ของศาสตราจารย์อ่ำไพ สุจริตกุล ได้มอบให้
ชาวครุศาสตร์ จุฬาฯ เมื่อปี พ.ศ. 2520 กล่าวถึง คนที่มีคุณธรรมสูงแต่ความรู้น้อย ย่อมทำให้
เป็นเหยื่อของทรชน ในทางตรงกันข้าม หากเป็นคนที่มีความรู้สูงแต่มีคุณธรรมน้อย

ก็อาจสร้างคนไม่ดีได้เช่นกัน ดังนั้นบุคคลที่ดีจะต้องเป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรม ดังนี้ (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ และประนอม รอดคำดี, 2534, หน้า 27)

เมื่อความรู้ยอดเยี่ยมสูงเทียมเมฆ	แต่คุณธรรมต่ำแจกยอดหญ้านั้น
อาจเสกสร้างมิถุนาสารพัน	ด้วยจิตอันไร้อายในโลกา
แม้คุณธรรมสูงเยี่ยมถึงเทียมเมฆ	แต่ความรู้ต่ำแจกเพียงยอดหญ้า
ยอมเป็นเหยื่อทรชนจนอุรา	ด้วยปัญญาอ่อนค้อยน่าน้อยใจ
หากความรู้สูงล้ำคุณธรรมเลิศ	แสนประเสริฐกอปรกิจวินิจฉัย
จะพัฒนาประชากรราษฎร์ทั้งชาติไทย	ต้องฝึกให้ความรู้คู่คุณธรรม

บทกลอนข้างต้นสอดคล้องกับคำกล่าวของโสเครติส (Socretis) นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ชาวกรีก ที่กล่าวว่า “ความรู้เป็นคุณธรรม” (knowledge is virtue) ความรู้ต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม มีคุณค่า โสเครติส เชื่อว่า การกระทำที่ดีย่อมเกิดจากความคิดที่ดี และความคิดที่ดีต้องเกิดจากความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และได้ย้าถึงเรื่อง จริยธรรมว่า ความรู้คือคุณธรรม มนุษย์จะเป็นคนดีไม่ได้หากขาดความรู้ ความรู้ในที่นี้มีได้หมายถึงความรู้ด้านวิชาการต่าง ๆ แต่หมายถึงความรู้ที่จำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิต (Socretis อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ อดิพัฒน์, 2542, หน้า 43)

นอกจากนี้ สถานศึกษาในประเทศต่าง ๆ หลาย ๆ ประเทศ ได้ให้ความสำคัญของสถานการศึกษา ดังนี้ (เจ็จันท์ จงสถิตอยู่ และรุ่งเรือง สุขากิรมย์, 2550, หน้า 17-35)

สถานศึกษาในเอเชีย ทั้งประเทศเกาหลีและประเทศเวียดนามได้เร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศและเร่งปฏิรูปการศึกษาโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมควบคู่กับการพัฒนาความรู้ความสามารถเพื่อให้สามารถออกไปประกอบอาชีพและเตรียมรับกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์

ประเทศเกาหลี รัฐบาลมีนโยบายปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม โดยตระหนักว่าความเจริญทางวัตถุก่อให้เกิดปัญหาทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม เพราะความเจริญทางวัตถุจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตใจแข็งกระด้าง มุ่งประโยชน์ส่วนตนและมีสังคมโดดเดี่ยว ดังนั้น รัฐบาลจึงได้จัดหลักสูตรใหม่โดยให้มีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอย่างเป็นระบบและชัดเจนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา เช่น ระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 3 ปลูกฝังเรื่องความเป็นระเบียบในสังคม กฎจราจร และจิตสำนึก

การอยู่ร่วมกัน และระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ถึงมัธยมศึกษาตอนต้น ปลุกฝังเรื่องสิทธิและหน้าที่ของตนในระบอบประชาธิปไตย เคารพกฎหมายบ้านเมือง การตัดสินใจด้วยตนเอง อย่างมีเหตุผล เป็นต้น (จินตนา พุทธรเมตตะ, 2548, หน้า 10-17)

ประเทศเวียดนาม มีการสอนคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมีวิชาคุณธรรมในหลักสูตรทุกระดับตั้งแต่ระดับประถมศึกษาตอนต้น นอกจากนี้สถาบันการศึกษาทุกระดับยังได้ต่อยอดหลักคำสอนของโฮจิมินห์ อดีตประธานาธิบดีเวียดนาม 5 ข้อ ดังนี้ (1) รักประเทศชาติ (2) เรียนเก่ง ทำงานเก่ง (3) รักษาอนามัยดี (4) วินัยดี (5) ซื่อสัตย์ กล้าหาญ โดยตีคดประกาศไว้ในสถาบันต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นอุดมศึกษา เป็นคำสอนที่มีส่วนสำคัญในการปลุกฝังคุณธรรมจริยธรรมของประชาชนเวียดนาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในการจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาทางภาคกลางของเวียดนามมีการกำหนดให้เด็กทำการบ้าน 5 ข้อ เพื่อให้เด็กรู้จัก ตนเอง คุณธรรมความดี จริยธรรม ชุมชนตนเอง ครอบครัว ประเทศชาติ และรู้จักสังคมโลก (นิติภูมิ นวรัตน์, 2548, หน้า 39-41)

ประเทศศรีลังกา มีการถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมผ่าน โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะ คือ โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งมีเด็กและเยาวชนเข้าเรียนจำนวนมาก ถึง 2.2 ล้านคน โดยมีหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนที่เป็นมาตรฐาน และรัฐเป็นผู้ดำเนินการจัดสอบในขั้นสุดท้าย (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2548, หน้า 46-49)

ประเทศไต้หวัน มีการปลุกฝังคุณธรรมและให้ความสำคัญกับการศึกษา โดยมุ่งสอนให้เด็กเข้าใจเรื่องของคุณค่าชีวิต และได้นำปรัชญาจีนมาบรรจุเป็นพื้นฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนทั่วไป โดยไม่เน้นหลักศาสนาใดโดยตรง ทั้งนี้ยังคงสอดแทรกคุณธรรมบางอย่างไว้ในหลักสูตรวิชาการด้านสังคม-สิ่งแวดล้อม-ชีวิต แต่อย่างไรก็ตาม องค์กรทางศาสนาได้จัดตั้งโรงเรียนที่สอนหลักสูตรทั่วไปแต่เน้นการสอนหลักธรรมเพิ่มเติมจำนวนมาก รวมทั้งการจัดตั้งมหาวิทยาลัย และมีสถาบันผลิตแพทย์พยาบาลที่ปลุกฝังจิตใจให้บริการ การเห็นคุณค่าของคนด้วย เช่น องค์กรหรือ องค์กรพุทธ นอกจากนี้ องค์กรพุทธศาสนาเหล่านั้นยังได้มีการจัดกิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน เช่น ค่ายฤดูร้อน ค่ายคุณหนู เพื่อฝึกฝนเยาวชนด้านศาสนาและการปลุกฝังคุณธรรมจริยธรรม (เดิมแท้ ชาวหินฟ้า, 2548, หน้า 59-60, 70-72)

ประเทศอินเดีย ประกาศเป็น Secular State ทำให้ไม่มีการสอนศาสนาในโรงเรียนของรัฐ ซึ่งนักวิชาการได้วิจารณ์ว่า เป็นการลิดรอนสิทธิของเด็กจำนวนนับล้านคนในอินเดียที่จะได้เรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม ส่วนโรงเรียนเอกชนสามารถสอนศาสนาได้ แต่ลดลงและไม่กระทำอย่างเปิดเผยนักเพราะเกรงว่าชาวฮินดูหัวรุนแรงจะต่อต้านและคัดค้านบทบาทของโรงเรียนเกี่ยวกับการสอนศาสนา ซึ่งมหาดมะคานธี เห็นว่าควรส่งเสริมให้มีการสอนศาสนาในโรงเรียน โดยให้คำแนะนำว่า ควรรวมการศึกษาหลักคำสอนของศาสนาอื่น ๆ หลายศาสนาของโลกด้วยความเคารพและมีจิตใจเปิดกว้าง (ชนพล จาดใจดี, 2548, หน้า 45)

ประเทศในยุโรป-อเมริกาเหนือ-แปซิฟิกใต้ ทุกประเทศให้ความสำคัญกับระบบการศึกษาและสถาบันการศึกษา ในการหล่อหลอมหรือปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน โดยทุกประเทศให้ความสำคัญกับการปลูกฝังเรื่องนี้ตั้งแต่ระดับปฐมวัย โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ผ่านการทำกิจกรรมหรือการเล่นที่เน้นการสร้างระเบียบวินัย ความรับผิดชอบให้เกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็ก สำหรับประเทศเยอรมัน และสวิตเซอร์แลนด์ พบว่า มีการสอนให้ยอมรับในความแตกต่างของเชื้อชาติ ศาสนา และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติตั้งแต่ระดับอนุบาล สถาบันศาสนามีบทบาทสำคัญร่วมกับสถานศึกษาและครอบครัว ในประเทศฟินแลนด์ ครูและพยาบาลในระดับอนุบาลทุกคนได้รับการอบรมเรื่องการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กเช่นกัน (เจ้อจันท์ จงสถิตอยู่ และรุ่งเรือง สุขาภิรมย์, 2550, หน้า 42; ชุมพล เทียงธรรม, 2548, หน้า 9-11, 51-59; สมชาย เสริมแก้ว, 2548, หน้า 86-99)

ชุมพล เทียงธรรม (2548, หน้า 76-83) กล่าวว่า การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษามีทั้งที่จัดเป็นวิชาเฉพาะ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นระดับประถมศึกษาขึ้นไป มีบางประเทศ เช่น เยอรมนี ไม่กำหนดเป็นวิชาเฉพาะในระดับอนุบาลและประถมศึกษา แต่เน้นการสอดแทรกในกิจกรรมและการดำเนินชีวิต โดยจัดเป็นวิชาเฉพาะใช้ชื่อวิชาต่าง ๆ กัน เช่น วิชาศาสนา จริยธรรม วัฒนธรรม และเป็นวิชาบังคับที่ทุกคนต้องเรียน ประเทศแคนาดา ให้ความสำคัญกับพลเมืองศึกษา เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ การเป็นพลเมืองของชาติ วัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ สำหรับวิชาอื่น ๆ ที่ไม่ใช่วิชาดังกล่าวข้างต้นมีจุดมุ่งหมายเสริมสร้างคุณลักษณะพึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัวเด็กและ

เยาวชน เช่น การเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เน้นการพัฒนาความรู้สึกและอารมณ์ การมีส่วนร่วม หน้าที่ของบุคคล ความจงรักภักดีต่อชาติ

บางประเทศ เช่น ฟินแลนด์ กรณีที่ผู้ปกครองไม่ต้องการให้เด็กเรียนวิชาศาสนา โรงเรียนจะจัดการเรียนการสอนเรื่อง คุณธรรมจริยธรรมไว้ในวิชาปรัชญาชีวิต ซึ่งใช้รูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย เปิดโอกาสให้มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีการนำเสนอความคิดเห็นในอุดมคติที่คิดจากฐานคุณธรรมจริยธรรม การปฏิบัติตน โดยยึดหลักประชาธิปไตย การพัฒนาที่ยั่งยืน การแก้ไขปัญหา การทำงานเป็นทีม ฯลฯ ซึ่งพบว่านักเรียนชอบเรียนด้วยวิธีการดังกล่าวและจะเรียนวิชานี้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อย่างไรก็ตาม การสอนคุณธรรมจริยธรรมโดยไม่อิงศาสนายังเป็นข้อถกเถียงของสังคมอยู่เนื่องจากมีบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย (เฮคเกิล-ฮอร์น, 2548, หน้า 42-55)

ประเทศต่าง ๆ ในกลุ่มนี้จะเข้มงวดกับกฎระเบียบการเรียนการสอนที่ตั้งไว้ เพื่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมชัดเจน เช่น ประเทศเยอรมนีซึ่งมีชื่อเสียงในเรื่องการเรียนการสอนอาชีวศึกษาในระดับทวิภาคีที่เป็นความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับสถานประกอบการ เด็กที่เข้าฝึกงานในโรงงานจะต้องมีระเบียบวินัยอย่างสูง ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงงาน ซึ่งกำหนดมาตรฐานการทำงานไว้อย่างชัดเจน ประเทศฟินแลนด์เน้นให้เด็กมีความซื่อสัตย์อย่างแท้จริง การโกงไม่ว่าจะเป็นเรื่องใด ด้วยรูปแบบใด เป็นเรื่องที่สังคมยอมรับไม่ได้ ผู้ที่โกงในการสอบจะถูกลงโทษอย่างรุนแรงและถูกให้ออกจากโรงเรียน ในกรณีสอบวัดความรู้ในระดับมหาวิทยาลัย คนที่โกงจะถูกห้ามสอบตลอดชีวิต เด็กและเยาวชนเกือบทุกประเทศในกลุ่มนี้จะได้รับการปลูกฝังให้ยอมรับความแตกต่างหลากหลายของผู้คน อันเนื่องมาจากเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากสภาพการณ์ที่เกิดจากการเลือนไหล อพยพย้ายถิ่นฐานของประชากรทั่วโลก และประสบการณ์ความรุนแรงเสียหายที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างชนต่างกลุ่ม ทำให้เกิดความตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนความหลากหลายของผู้คน ประเทศที่มีความสำเร็จโดดเด่นในเรื่องนี้ ถึงแม้จะเป็นประเทศเกิดใหม่ คือ แคนาดา และนิวซีแลนด์ ซึ่งมีประชากรมาจากหลายเชื้อชาติ ศาสนา ที่อพยพมาจากทุกส่วนของโลก ได้ใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติบนความหลากหลายของเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม นอกจากการเรียนการสอนต่าง ๆ

ดังกล่าวข้างต้น สถาบันการศึกษายังมีการเรียนการสอนที่ว่าด้วยการใช้สันติวิธีในการแก้ไขปัญหาเช่นเดียวกับที่พบในประเทศสวีเดน (เจ็จันท์ จงสถิตอยู่ และรุ่งเรือง สุขาภิรมย์, 2550; ชุมพล เทียงธรรม, 2548, หน้า 9-11, 51-59; สมชาย เสริมแก้ว, 2548, หน้า 89-99; เสกกีลา-ฮอร์น, 2548, หน้า (ข)-(ค))

ขั้นตอนการพัฒนาคุณธรรมในสถานศึกษา

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ผู้ปกครองมักคาดหวังให้โรงเรียนปลูกฝังคุณธรรมแก่เด็ก ๆ (Gallup, 1976) โดยทั่วไปสถานศึกษาจะใช้วิธีการดังต่อไปนี้ (Nucci, 1987; Turiel, 1983)

1. ปลูกฝังความยุติธรรม ความเสมอภาค และสวัสดิภาพ
2. บูรณาการการสอนคุณธรรมกับวิชาอื่น ๆ
3. ให้ผู้เรียนอภิปรายหรือแสดงความคิดเห็นถึงวิธีการส่งเสริมคุณธรรม
4. ร่วมมือกันทุกฝ่ายเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม
5. ยึดกฎ กติกาที่กำหนดไว้ กฎ กติกาดังกล่าวต้องยุติธรรมแต่ยืดหยุ่นตามสถานการณ์

โดยไม่ทำให้ผิดกฎ กติกา

มีนักการศึกษาที่มีชื่อเสียงหลายคนที่เห็นความสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพียเจต์ (Piaget) และ โคห์ลเบิร์ก (Kohlberg) ดังจะกล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้

เพียเจต์ (Piaget, 1965) สนใจการพัฒนาคุณธรรมของเด็ก โดยสังเกตการเล่นของเด็กเพื่อคิดว่า เด็กคิดอย่างไรว่ากฎ กติกาในการเล่นข้อไหนถูกข้อไหนผิดหรือไม่ยุติธรรม เพราะเขาเห็นว่า คุณธรรมสามารถพัฒนาได้ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่มีความสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมของเด็ก เพราะเด็กจะเลียนแบบลักษณะทางคุณธรรมของผู้ใหญ่ เพียเจต์ สรุปว่า โรงเรียนควรเน้นให้นักเรียนร่วมกันแก้ปัญหา และร่วมกันตัดสินใจ เพื่อให้นักเรียนค้นพบหลักคุณธรรมด้วยตนเอง ไม่ใช่ใช้การสอน

โคห์ลเบิร์ก (Kohlberg, 1973) ศึกษาการพัฒนาคุณธรรมของเด็กตามแนวคิดของ เพียเจต์ และวางรากฐานของพัฒนาการทางคุณธรรมของเด็กว่าเกิดจากประสบการณ์ เช่น ความเข้าใจแนวคิดทางคุณธรรม เช่น ความยุติธรรม ความถูกต้อง

ความเสมอภาค และสวัสดิภาพของมนุษย์ นอกจากนี้ โคอ์ลเบอร์ก ยังได้กล่าวด้วยว่า พัฒนาการทางด้านคุณธรรมต้องใช้เวลานานและดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป

สรุปได้ว่า การส่งเสริมให้คุณธรรมในสถานศึกษา คือ การสร้างทักษะและปลูกฝังคุณธรรมให้ผู้เรียนพร้อมกับการให้ความรู้แต่ไม่ได้หมายความว่า มหาวิทยาลัยจะเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด เพราะความสำเร็จของการศึกษาสิ่งสำคัญที่สุดเริ่มมาจากครอบครัว จากพ่อ แม่ พี่น้อง เพื่อน หลังจากนั้นเมื่อเข้าสู่มหาวิทยาลัย ซึ่งมีหน้าที่สอนปลูกฝังทักษะและคุณธรรมที่อาจเป็นเรื่องใหม่ หรือเสริมต่อจากที่ปลูกฝังจากโรงเรียน เมื่อจบไปแล้วในการทำงานก็จะมีหน้าที่นี้ต่อไปจนกระทั่งตาย การศึกษาจึงเป็นเรื่องของการเรียนรู้ตลอดชีวิต (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2551, หน้า 1)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะมีการปลูกฝังควบคู่ไปกับคุณธรรมจริยธรรม โดยเริ่มต้นที่ครอบครัว พ่อแม่ควรให้ความรักความอบอุ่น ดูแลเอาใจใส่ อบรมสั่งสอนอย่างมีเหตุผล ให้รู้จักคิดวิเคราะห์ว่าสิ่งใดดี ไม่ดีอย่างไร เมื่อมาเรียน การศึกษา ครู อาจารย์ควรสอดแทรกคุณธรรม ไม่ใช่สอนแต่วิชาการเพียงอย่างเดียว แต่สิ่งสำคัญที่สุดพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีมีความประพฤติที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม หากทุกคนยึดมั่นในหลักธรรม “hiri โอตฺตปปะ” สังคมก็จะไม่วุ่นวาย เพราะhiriทำให้ละอายใจในการกระทำความผิด ส่วน โอตฺตปปะ ทำให้เกรงกลัวต่อผลของการกระทำความผิด การกระทำผิดในสังคมก็จะไม่เกิดขึ้นเมื่อเกิดความละอายก็ไม่กล้ากระทำ สังคมก็จะมีแต่สันติสุขประเทศจักพัฒนาได้ก้าวไกล เพราะทุกคนในชาติมีความรู้คู่คุณธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หน้าที่สำคัญของการจัดการศึกษา คือ การพัฒนาคนให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข ตั้งแต่มีการปฏิรูปการศึกษาเป็นต้นมา หน่วยงานเกี่ยวกับการศึกษาจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่นักศึกษาในทุกระดับชั้น จึงทำให้มีผู้สนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษาเป็นจำนวนไม่น้อย ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม ทั้งใน

ประเทศและต่างประเทศ ที่สอดคล้องกับงานวิจัย โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยของ นางลักษณ์ วิรัชชัย, บุปผา เมฆศรีทองคำ และธีรวัฒน์ ฆะราช (2551) เรื่อง *คุณธรรมจริยธรรมการวิจัยนำร่องการใช้ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมเพื่อพัฒนาในสถานศึกษา* มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ กล่าวคือ (1) เพื่อพัฒนารูปแบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม โดยใช้ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมเป็นเป้าหมายของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา (2) เพื่อทดลองใช้รูปแบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยใช้ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมเป็นเป้าหมายของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา และ (3) เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือ สถานศึกษา 4 แห่ง จาก 4 ภูมิภาค โดยใช้เป็นชื่อสมมติ ได้แก่ โรงเรียนคุณธรรม จังหวัดลำปาง โรงเรียนศีลธรรม จังหวัดกรุงเทพมหานคร โรงเรียนจริยธรรม จังหวัดสระแก้ว และโรงเรียนสังฆธรรม จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยแบ่งวิธีดำเนินการวิจัยเป็น 2 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนที่ 1 การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาแผนการสอน โดยใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน และขั้นตอนที่ 2 การทดลองใช้รูปแบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ผลการศึกษาพบว่า (1) การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาและวิธีการที่หลากหลาย จึงจำเป็นต้องมีการแสวงหาวิธีการที่มีลักษณะที่แตกต่างให้มากขึ้น และในรูปแบบที่มีความหลากหลายมากขึ้น นอกจากนั้น ควรมีการพิจารณาด้านเวลาที่ใช้จัดกิจกรรมแต่ละกิจกรรมซึ่งไม่ควรนานเกินไป เพราะจะทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย (2) สถานศึกษาสามารถนำรูปแบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนกำหนดแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทในแต่ละสถานศึกษา และ (3) สถานศึกษาสามารถนำองค์ความรู้ในเรื่องของรูปแบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาในกระบวนการเรียนการสอน

นภาพร ณ เชียงใหม่, วันเพ็ญ บุญยีน และเดชา พริงลำภู (2547) วิจัยเรื่อง *เทคนิคการสอนคุณธรรมสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่* โดยมุ่งสำรวจความคิดเห็นของ

ผู้บริหาร อาจารย์ นักศึกษา และเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์ 5 ประการ คือ (1) เพื่อทราบถึงเทคนิคการสอนคุณธรรมของอาจารย์ตามกลุ่มสาขาวิชา (2) เพื่อทราบถึงเทคนิคการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมของงานกิจการนักศึกษา (3) เพื่อทราบถึงลักษณะการจัดกระบวนการวิชาคุณธรรม (4) เพื่อสร้างรูปแบบเทคนิคการสอนคุณธรรมสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ (5) เพื่อสามารถนำรูปแบบเทคนิคการสอนคุณธรรมและจริยธรรมที่เหมาะสมไปประยุกต์ใช้ในการสอนคุณธรรมสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แนวทางในการวิจัยได้กำหนดปัจจัยที่เป็นตัวแปรในการวิจัย 3 ด้าน คือ (1) ด้านเทคนิคการจัดกิจกรรม (2) ด้านเทคนิคการสอน คือ การสอนแบบเป็นทางการ โดยเป็นกระบวนการวิชาคุณธรรมเฉพาะ การสอนแบบไม่เป็นทางการ คือ การสอนสอดแทรกในทุกกระบวนการวิชา และผ่านการฝึกอบรมการสอนของอาจารย์ และ (3) ด้านนโยบายของผู้บริหารมหาวิทยาลัย เช่น ระดับมหาวิทยาลัย ระดับคณะ เนื้อหาการสอน และการจัดกิจกรรมคุณธรรมที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 คือ เนื้อหาคุณธรรมพื้นฐานของคนดี 10 ประการ คือ ด้านวินัย ด้านความรับผิดชอบ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านทักษะทางสังคม ด้านความคิดสร้างสรรค์ ด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ด้านความสนใจใฝ่รู้ ด้านความขยัน ด้านการประหยัดอดออม และด้านสิ่งเสพติด และส่วนที่ 2 คือ เนื้อหาการสอน และการจัดกิจกรรมด้านคุณธรรมที่ต้องการปลูกจิตสำนึกเฉพาะเรื่อง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ จำนวนประชากรในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 รวมจำนวนบุคลากรที่เกี่ยวข้องที่กลุ่มเป็นตัวอย่างในการตอบแบบสอบถามทั้งหมด 1,139 คน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม PAR (Participatory and Action Research Approach) และใช้วิธีการ PRA (Participatory Rural Appraisal) โดยใช้วิธีรวบรวมข้อมูล 3 วิธี คือ การระดมสมอง การสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสอบถาม (questionnaire) ผลการวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่ผู้สอนได้สอดแทรกคุณธรรมในการสอน ได้บรรจุเนื้อหาคุณธรรม โดยยกประเด็นข่าวหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ และมีการจัดระเบียบในห้องสอบตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคลากรของมหาวิทยาลัยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการสอนและการจัดกิจกรรมการสอนคุณธรรมสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันคือ ต้องการสร้างบัณฑิตของมหาวิทยาลัยที่ฝึกใฝ่ในการฝึกฝนตนเอง เป็นผู้รู้จริง คิดเป็น

ปฏิบัติได้ สามารถครองตน ครองคน และครองงานด้วยมโนธรรมและจิตสำนึก ต่อสังคมต่อไป

วิโรจน์ ก่อสกุล, เดช อุณหะจิรังรักษ์, บุญเกียรติ การะเวกพันธ์ และจักรภพ ศรีมณี (2553) วิจัยเรื่อง การประเมินเนื้อหาวิชาตามหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินเนื้อหาวิชาตามหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มีการประเมินความคิดเห็นใน 2 ด้าน คือ (1) ด้านความสอดคล้องกับเรื่องที่ต้องการเรียนรู้ (2) ด้านความสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต จากวิทยาเขตบางนา ศูนย์บริการการศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์บริการการศึกษาจังหวัดระยอง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดลพบุรี และศูนย์บริการการศึกษาจังหวัดสงขลา เครื่องมือที่ใช้ในวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติความถี่ และร้อยละ ในภาพรวมโดยแยกตามศูนย์หรือสาขา ในจังหวัดต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น สรุปผลการประเมินได้ดังนี้ ด้านที่ 1 ด้านการประเมินความสอดคล้องรายวิชาที่ศึกษากับเรื่องที่มีหาบัณฑิตต้องการเรียนรู้ ของนักศึกษา โครงการรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต โดยภาพรวมอยู่ในระดับดี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.20 และเมื่อพิจารณารายวิชา พบว่า 3 ลำดับที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ (1) วิชาความรู้คู่คุณธรรม (RU 600) มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดเท่ากับ 4.41 (2) วิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.39 และ (3) การบริหารเชิงกลยุทธ์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.38 และวิชาที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การใช้ภาษาอังกฤษด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.65 และด้านที่ 2 ด้านความสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับดีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.15 และเมื่อพิจารณาตามรายวิชา พบว่า 3 ลำดับที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ (1) วิชาความรู้คู่คุณธรรม (RU 600) มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดเท่ากับ 4.45 (2) วิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.37 และ (3) วิชาการบริหารเชิงกลยุทธ์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.35 และวิชาที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การใช้ภาษาอังกฤษด้านรัฐประศาสนศาสตร์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50

วีณา ประชากุล (2549) วิจัยเรื่อง การพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมด้าน
 ความมีวินัยของนักเรียนระดับประถมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยคือ (1) ศึกษา
 รูปแบบการพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมด้านความมีวินัยของนักเรียนระดับชั้น
 ประถมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้เทคนิคเคลฟาย และ (2) เพื่อพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรม
 ด้านความมีวินัยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา ปีที่ 5 กลุ่มตัวอย่างแบ่งเป็น 2 กลุ่ม
 คือ (1) กลุ่มที่ใช้ในการพัฒนารูปแบบการพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมด้านความมีวินัย
 ของนักเรียน ประกอบด้วย กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน และ
 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา และ (2) กลุ่มที่ใช้เพื่อ
 ศึกษาผลของการพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ด้านความมีวินัยของนักเรียน เครื่องมือที่
 ใช้ในวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม แผนการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรม
 ด้านความมีวินัยของนักเรียน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่า
 เบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การวิจัยครั้งนี้มุ่งหวังให้นักเรียนเชื่อฟังและ
 ปฏิบัติตามคำสั่งของครู มีระเบียบวินัย ปฏิบัติตามกฎของโรงเรียนอย่างเคร่งครัด โดย
 โรงเรียนควรจัดบรรยากาศของห้องเรียนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ครูควรมีการจัดเตรียมสื่อ
 การเรียนการสอนที่หลากหลาย มีคุณค่า และมีความหมายต่อผู้เรียน ส่งเสริมการจัดทำ
 โครงการส่งเสริมพฤติกรรมเชิงจริยธรรมด้านความมีวินัย มีการยกย่อง ชมเชย ให้กำลังใจ
 ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา ให้ความสนใจในการพัฒนา
 พฤติกรรมของผู้เรียนเป็นรายบุคคล คอยชี้แนะ และมีการประเมินพฤติกรรมด้วยการ
 สังเกต ซักถาม ให้ลงมือปฏิบัติ ให้มีการประเมินผลตนเอง เพื่อสะท้อนความรู้สึกละ
 วิเคราะห์ผลงานของตนเอง ซึ่งจากการประเมินการพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรม
 ด้านความมีวินัย ในรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า พฤติกรรมเชิงจริยธรรมด้านความมี
 วินัยของนักเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จุพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2546) วิจัยเรื่อง การอบรมมาตรฐานคุณวุฒิระดับ
 อุดมศึกษา ได้ข้อค้นพบว่า คุณธรรม จริยธรรมสำหรับบัณฑิต ควรประกอบไปด้วย
 คุณธรรม 4 ระดับ คือ (1) คุณธรรมจริยธรรมพื้นฐาน คือ มีวินัย มีความรับผิดชอบ
 ซื่อสัตย์ เสียสละ มีวัฒนธรรม และมีจรรยาบรรณวิชาชีพ (2) คุณธรรมจริยธรรมระดับ
 ก้าวหน้า ประกอบด้วย การเป็นแบบอย่างที่ดี และเข้าใจผู้อื่น เข้าใจโลก (3) คุณธรรม

จริยธรรมเชิงรุก คือ ความสามารถในการชี้แนะและส่งเสริมสังคมให้ตระหนักถึงคุณธรรม จริยธรรม และ (4) คุณธรรมจริยธรรมเป็นเลิศ ซึ่งประกอบไปด้วย เป็นผู้อุทิศงานเพื่อส่วนรวม สละตนเพื่อสังคมท้องถิ่น และสละตนเพื่อสังคมโลก

วัฒนา สุวรรณไตรย์ และประยูร บุญใช้ (2549) วิจัยเรื่อง *การพัฒนารูปแบบกิจกรรมพัฒนาจริยธรรมของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต (หลักสูตร 5 ปี) โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ (1) สร้างรูปแบบกิจกรรม พัฒนาจริยธรรมของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต (หลักสูตร 5 ปี) และ (2) หาประสิทธิภาพของรูปแบบกิจกรรมพัฒนาจริยธรรมของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต (หลักสูตร 5 ปี) กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต (หลักสูตร 5 ปี) ชั้นปีที่ 3 มหาวิทยาลัยราชภัฏ-สกลนคร ปีการศึกษา 2549 โดยการสุ่มแบบ Cluster random sampling เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบวัดพฤติกรรมจริยธรรม เป็นแบบวัดที่นักศึกษาเป็นผู้ประเมินตนเอง ลักษณะเป็นแบบรายงานตนเอง ชนิดมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) แบบวัดพฤติกรรม จริยธรรม จำแนกเป็น 3 แบบ คือ แบบวัดพฤติกรรมจริยธรรมด้านความเมตตา กรุณา ด้านความมีวินัยในตนเอง และด้านความรับผิดชอบ และ (2) แบบบันทึกพฤติกรรมจริยธรรม เป็นแบบให้นักศึกษابันทึกพฤติกรรมของตนเองเป็นเชิงพรรณนา ตามแบบบันทึก ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม ขณะร่วมกิจกรรมและหลังการเข้าร่วมกิจกรรม ผลการวิจัยสรุปได้ว่า (1) นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมตามรูปแบบกิจกรรมพัฒนาจริยธรรมที่พัฒนาขึ้นมีพฤติกรรมจริยธรรมหลังการเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมในภาพรวม และ 2 ด้านย่อย คือ ด้านความเมตตา กรุณา และด้านความรับผิดชอบ ส่วนด้านความมีระเบียบวินัย คะแนนพฤติกรรมไม่แตกต่างกัน (2) นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมตามรูปแบบกิจกรรมพัฒนาจริยธรรมที่พัฒนาขึ้นมีคะแนนพฤติกรรมจริยธรรมไม่แตกต่างกันกับนักศึกษาที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม และ (3) นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมตามรูปแบบกิจกรรมพัฒนาจริยธรรมที่พัฒนาขึ้นมีคะแนนพฤติกรรมจริยธรรมระยะติดตามผลสูงกว่าคะแนนพฤติกรรมจริยธรรมหลังการอบรมโดยรวม และ 2 ด้านย่อย คือ ด้านความเมตตา กรุณา และด้านความรับผิดชอบ ส่วนด้านความมีระเบียบวินัยไม่แตกต่างกัน*

วาสนา แสงคำ (2542) ศึกษาเรื่อง การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทัศนคติต่อบุคลิกภาพประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการสอนแบบบูรณาการ (ลาร์ดิชาเบล) กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2541 โรงเรียนบ้านคู่งษ์ จังหวัดน่าน จำนวน 62 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบเจาะจง แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 31 คน กลุ่มทดลองสอนโดยการสอนแบบบูรณาการ (ลาร์ดิชาเบล) กลุ่มควบคุมสอนโดยการสอนตามแนวการสอนของกรมวิชาการ ใช้เวลาการทดลองสอน 48 คาบ ๆ ละ 50 นาที โดยใช้เนื้อหาเดียวกัน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และแบบสอบถามวัดทัศนคติต่อบุคลิกภาพประชาธิปไตย ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และทัศนคติต่อบุคลิกภาพประชาธิปไตย แตกต่างจากกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุกัญญารัตน์ กงงาม (2548) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณลักษณะที่ดีให้กับนักเรียนโรงเรียนสมาคมสตรีไทย การบูรณาการแบบเน้นคุณธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีให้กับนักเรียนในด้านคุณธรรม ด้านทักษะทางสังคมและด้านการเรียนรู้กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 จำนวน 113 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกต แบบสอบ และแบบสำรวจ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติความถี่ และร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการกลุ่มและการฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่ผลักดันให้เกิดคุณลักษณะด้านดีในด้านคุณธรรม ด้านทักษะทางสังคม และด้านการเรียนรู้ การทำกิจกรรมทำให้นักเรียนมีโอกาฝึก รู้จักการปรับตัวและเกิดความสำเร็จตามที่มุ่งหวังในที่สุด

สุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย (2543) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษา มหาวิทยาลัย: การศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพ ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษา มหาวิทยาลัย: การศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพ เพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษา มหาวิทยาลัย โดยใช้การศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพ การวิจัยนี้กำหนดกรอบคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ จากการวิเคราะห์ของไกรยุทธ ธีรตยาสินันท์ โดยแบ่งกรอบการวิเคราะห์เป็น 4 ชุด คือ ชุดที่ 1 คุณธรรมที่เป็นปัจจัยผลักดัน ชุดที่ 2 คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง ชุดที่ 3 คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้ง และชุดที่ 4 คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุน ศึกษาด้วยวิธีเชิงสำรวจ ใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม โดยกลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มนักศึกษาที่กำลังศึกษาชั้นปีที่ 4 ในมหาวิทยาลัย/สถาบันอุดมศึกษาสังกัดทบวงมหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานครทั้งสังกัดรัฐบาลและเอกชน และกระจาย ตามสาขาวิชาและทุกคณะ จำนวน 3,011 คน กลุ่มที่ 2 เป็น กลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยสังกัดรัฐบาลและเอกชน สังกัดละ 8 แห่งเท่ากัน จำนวน 933 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ประกอบด้วยแบบวัดคุณธรรมซึ่งมีค่าความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายใน การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติภาคบรรยาย ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหาสำหรับคำถามปลายเปิด นอกจากนี้ ยังใช้สถิติภาคสรุปอ้างอิง ได้แก่ การทดสอบค่าที (t test) การวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance) การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (multiple regression analysis) และการวิเคราะห์ GLM Repeated Measure ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาคิดว่าตนเองมีคุณธรรมในระดับสูงกว่ามุมมองของกลุ่มอาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิ กลุ่มอาจารย์เห็นว่านักศึกษามีคุณธรรมในระดับปานกลาง โดยเฉพาะคุณธรรมด้านการมีวินัย นักศึกษาเห็นว่าพ่อแม่มีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมมากกว่ากลุ่มครูหรือเพื่อนฝูง และครูจะมีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมมากกว่าเพื่อนฝูง สำหรับกระบวนการพัฒนาคุณธรรมจากกลุ่มอาจารย์พบว่า อาจารย์มากกว่าร้อยละ 90 ได้มีการสอนสอดแทรกคุณธรรมแก่นักศึกษา โดยใช้เวลาในการสอนเฉลี่ยไม่เกินร้อยละ 20 ของจำนวนคาบเวลา

ตัวแปรที่ใช้อธิบายระดับคุณธรรมของนักศึกษามีทั้งหมด 19 ตัว คือ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความสามารถพึ่งตนเอง และการมีวินัย ฉันทะ ความศรัทธา สัจจะ ความรับผิดชอบ ความสำนึกในหน้าที่ ความกตัญญู ความมีสติ ความรอบคอบ ความตั้งใจให้ดี ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน ความเอื้อเฟื้อกัน ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่น และความอะลุ่มอล่วย ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณสรุปได้ว่าตัวแปรทั้งหมดสามารถอธิบายความแปรปรวนของระดับคุณธรรมของนักศึกษาได้ร้อยละ 18.10

สำหรับแนวทางการพัฒนาคุณธรรมแก่นักศึกษาที่ได้จากการสัมมนาของกลุ่มอาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิ มีหลายวิธี ได้แก่ (1) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (2) การสร้างวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมให้นักศึกษาได้เรียน (3) การชี้นำตัวแบบหรือแบบอย่างที่ดี (4) การสร้างบรรยากาศเพื่อส่งเสริมคุณธรรมในมหาวิทยาลัย

จิตณรงค์ ขดภูเขียว (2550) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการเรียนการสอน วิชาพระพุทธศาสนา เรื่องการส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับนักเรียน ช่วงชั้นปีที่ 4 โรงเรียนวรคุณอุปถัมภ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 ที่เรียนด้วยแผนการจัดการเรียนรู้ โดยใช้นวัตกรรมประเภทบทความ วัตถุประสงค์ (1) เพื่อพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้การส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับนักเรียน ช่วงชั้นปีที่ 4 โรงเรียนวรคุณอุปถัมภ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ โดยใช้ นวัตกรรมประเภทบทความ (2) เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง การส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับนักเรียน ช่วงชั้นปีที่ 4 โรงเรียนวรคุณอุปถัมภ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 ของคะแนนทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนที่เรียนด้วยแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมประเภทบทความ (3) เพื่อพัฒนานักเรียนให้เป็น คนดี คนเก่ง และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข โดยมี 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เรียนด้วยแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมประเภทบทความ และ (4) เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง การส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับนักเรียน ช่วงชั้นปีที่ 4 โรงเรียนวรคุณอุปถัมภ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 ที่เรียนด้วยแผนการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมประเภทบทความ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4/2, 5/1, 5/2 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2550 โรงเรียนวรคุณอุปถัมภ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 จำนวน 60 คน แยกเป็นนักเรียนชาย 15 คน นักเรียนหญิง 45 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย แผนการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมประเภทบทความ เรื่อง การส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ประกอบด้วยใบความรู้ แผนภูมิ รูปภาพ เกม บทเพลง บทกลอน พุทธศาสนสุภาษิต นิทาน โคร่งงาน แบบฝึก แบบทดสอบ แบบประเมินและแบบสังเกต สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ สถิติพื้นฐาน ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าประสิทธิภาพ และการทดสอบค่าที่ t test (Paired-Samples t test)

ผลการศึกษาพบว่า (1) แผนการจัดการเรียนรู้ใช้นวัตกรรมประเภทบทความวิชา พระพุทธศาสนาเรื่อง การส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (2) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนด้วย แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมประเภทบทความวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง การส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลังเรียนสูงกว่า ก่อนเรียนมีคะแนนเฉลี่ยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (3) พฤติกรรม ที่แสดงออกของนักเรียนที่เรียนด้วยแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมประเภท บทความวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง การส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงก่อนการศึกษาค้นคว้ามีพฤติกรรมที่แสดงออกโดยรวมอยู่ในระดับ ปานกลางหลังการศึกษาค้นคว้ามีพฤติกรรมที่แสดงออกโดยรวมอยู่ในระดับมาก และ (4) ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อ แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรม ประเภทบทความวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง การส่งเสริม 8 คุณธรรมพื้นฐานตามหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมาก

งานวิจัยต่างประเทศ

เลมมิง (Leming, 2001) ศึกษาผลกระทบของการบูรณาการหลักสูตรการสะท้อน จริยธรรมเชิงโครงสร้างสู่ประสบการณ์การบริการชุมชนมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีต่อ พัฒนาการคุณธรรมทางสังคมของนักเรียนเพื่อตรวจสอบอิทธิพลของการบูรณาการ กระบวนการตัดสินใจเชิงจริยธรรมเข้าไปในโปรแกรมการบริการชุมชนของมัธยมศึกษา ตอนปลาย โดยใช้แบบแผนการวิจัย nonequivalent pretest and posttest with control group ซึ่งแบ่งนักเรียนออกเป็น 3 กลุ่มตามโปรแกรม คือ (1) โปรแกรมการบริการชุมชน ที่มีองค์ประกอบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นโครงสร้าง (SLE) (2) โปรแกรม การบริการชุมชนที่มีการสะท้อนจำกัด (SLO) และ (3) ไม่มีโปรแกรมการบริการชุมชน

(CON) ผลการจับคู่คะแนนสอบก่อนและหลังทำให้มีนักเรียนในกลุ่ม SLE จำนวน 110 คน กลุ่ม SLO จำนวน 193 คน และกลุ่ม CON 173 คน การจัดกระทำเป็นหลักสูตร การสร้างทักษะการตัดสินใจ เป็นการบูรณาการสะท้อนเชิงคุณธรรมแบบมีโครงสร้าง เข้าไปในโปรแกรมการบริการชุมชน

ผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องของการเปลี่ยนแปลงคุณธรรมจริยธรรม พบว่า ปัจจัยที่ผลักดันให้คนเกิดการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ได้แก่ การจัดการเรียน การสอนแบบบูรณาการเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะเก่ง ดี มีสุข การสร้างและพัฒนาหนังสือ การ์ตูนและคู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมงคลชีวิต: หลักปฏิบัติมงคล 38 การเรียนรู้เรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่จัดการเรียนรู้แบบร่วมมือกัน การใช้ กิจกรรมบัตรคุณธรรมและระบบคู่สัญญา รายวิชาที่ครูสอนเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้คน เกิดการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และการบูรณาการหลักสูตรสะท้อนคุณธรรมดังนั้น จะเห็นได้ว่าการศึกษาคือปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และลักษณะ ของคุณธรรมจริยธรรม

จอร์แดน (Jordan, 2009) ได้วิจัยโครงสร้างทางสังคมเพื่อศึกษาความตระหนัก ทางคุณธรรมในสถานการณทางธุรกิจ โดยการเปรียบเทียบความรู้ความจำ ความเข้าใจ และการรับรู้ถึงความสำคัญของคุณธรรม กับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับยุทธวิธีการดำเนินงาน ทางธุรกิจ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้จัดการ 86 คน และอาจารย์ในระดับอุดมศึกษา 61 คน ผลการวิจัยพบว่า ผู้จัดการมีความรู้ความจำเรื่องที่เกี่ยวข้องกับยุทธวิธีทางธุรกิจ มากกว่าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางคุณธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับอาจารย์ในระดับอุดมศึกษา

ในขณะเดียวกัน โจนส์ (Jones, 1991) ได้ให้ความเห็นว่า ประเด็นทางคุณธรรม แตกต่างกันด้านความสำคัญและความชัดเจน จึงทำให้คนเราสนใจกับลักษณะดังกล่าว Jones จึงได้นำเสนอมิติที่จะช่วยระบุลักษณะของคุณธรรม กรอบดังกล่าวใช้เป็นหลัก ในการทำวิจัยด้านความตระหนักทางคุณธรรม ได้แก่ ผลของการกระทำ ผลกระทบที่เกิด จากการกระทำ ความเป็นไปได้ของผลกระทบและระยะเวลา ตลอดจนมุมมองของสังคม

งานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับความตระหนักทางด้านคุณธรรมมักจะเน้นเจตนา เป็นต้นว่า งานวิจัยของฟิสก์ และเทลเลอร์ (Fiske & Taylor, 1991) ที่พบว่า การรับรู้และ ดีความข้อมูลของคนเราขึ้นอยู่กับความสำคัญ ความชัดเจน และการเข้าถึงข้อมูลดังกล่าว

อย่างไรก็ดี งานวิจัยของ สิงห์ภักดี, วิเทลล์ และคราฟต์ (Singhapakdi, Vitell, & Kraft, 1996) พบว่า ปัจจัยที่มีน้ำหนักในเรื่องความตระหนัก คือ การรับรู้ถึงความเป็นไปได้ในสิ่งที่เกิดขึ้น และความรับรู้ที่แสดงถึงแรงกดดันทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเฟรย์ (Frey, 2000) และเมย์ และพอลี (May & Pauli, 2002)

จากงานวิจัยข้างต้นประกอบกับสังคมไทยในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมาก ดังจะเห็นได้จากข่าวในหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ข่าวการฉกชิงวิ่งราว ปล้นฆ่า ข่มขืน ชู้สาว เป็นต้น ซึ่งเกิดจากความยากจน ขาดคุณธรรม จริยธรรม ขาดจิตสำนึกความเป็นคนดี มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่รู้จักความพอดี ไม่เกรงกลัวต่อบาป มงายกับอบายมุขและสิ่งเสพติด ผู้กระทำผิดบางคนมีการศึกษาสูงแต่ขาดคุณธรรม ขาดความยับยั้ง ขาดสติปัญญา ดังคำกล่าวที่ว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” บุคคลเหล่านี้มีสติปัญญาดีแต่กลับไร้คุณธรรม แทนที่จะใช้ความรู้ในทางที่ก่อประโยชน์ในสังคม กลับนำความเดือดร้อนมาสู่สังคม ดังนั้น การที่จะดำรงตนในสังคมได้อย่างปลอดภัย มีชีวิตที่สงบสุขต้องมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ความรู้ทางโลกเป็นความรู้ด้านสติปัญญานำมาใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้ได้รับความสะดวกสบาย ส่วนความรู้ทางธรรมเกี่ยวกับจิตใจ เป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีความประพฤติดีทั้งทางกาย วาจา ใจ หากมีความรู้ทางโลกอย่างเดียวแต่ไม่มีความรู้ทางธรรม ก็ชักนำชีวิตไปในทางที่ผิดได้ หรือมีความรู้ทางธรรมอย่างเดียวแต่ไม่มีความรู้ทางโลก ก็ไม่สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขเพราะไม่สามารถรู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของพวกมิถิฉัพที่แฝงมาในรูปแบบต่าง ๆ การที่จะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ดำรงตนในสังคมได้อย่างมีความสุข ต้องศึกษาหาความรู้และมีคุณธรรมประจำใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ต้องมีความรู้คู่คุณธรรมนั่นเอง